

Broder Jacob!

En brevledes inblick i en antikvariats- och postorderverksamhet vid 1800-talets slut

J. A. Sjöblom (1849-1922)

Av Henning Hansen

LUNDS UNIVERSITET
Avd. för bok- och bibliotekshistoria
Handledare: Henrik Horstbøll
Magisteruppsats (BBHM04)
2011-04-05

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	3
Syfte.....	4
Material och avgränsningar.....	4
Tidigare forskning.....	7
Disposition	8
Frihetstidens och 1800-talets bokhandel.....	8
Antikvariatsbokhandeln	10
Bibliografier och antikvariatskataloger	11
Postorderverksamhet.....	12
Bokhandelns användning av postorder.....	13
Kommunikationsmöjligheter.....	14
UNDERSÖKNINGEN.....	16
Förfrågningar samt kataloger	16
Annonseringen.....	18
Partiförsäljningar och förlagskontakt.....	20
Handel via ombud och kommissionshandel.....	22
Handel med kollegor	25
Ekonomiska mellanhavanden – risker i samband med distanshandel och utlåning.....	27
Studenterna – handel på krita?	31
Låneverksamhet	32
Amerikabrev.....	34
DISKUSSION.....	37
Undersökningens betydelse	37
Det mikrohistoriska perspektivet.....	38
Undersökningens resultat:.....	39
Det sena 1800-talets ”moderna” antikvariat	39
Antikvariats distanshandel – då och idag.....	41
En antikvariatsbokhandlares ekonomiska situation.....	43
Bruket av antikvariaten	44
SLUTSATS.....	47
Litteraturförteckning:	49
Nätbaserade källor:	49
Böckerna i breven.....	50

INLEDNING

Jacob Albert Sjöblom (1849-1922) grundade år 1867 det antikvariat som i dag är Sveriges äldsta antikvariat ännu i drift, Sjöbloms antikvariat. Sjöblom bedrev antikvariats- och lånebiblioteksverksamhet (låneverksamheten upphörde år 1904) under 55 år på olika platser i Lund och eftersom han fokuserade på bl.a. skolböcker¹ blev han ett självklart inslag i Lunds skol- och universitetsvärld. Han skötte sin omfattande verksamhet i princip själv, men troligtvis har han åtminstone tidvis haft hjälp av minst två personer samt sin jungfru Johanna. Sjöblom drev sitt antikvariat ända fram till sin död, år 1922. Hans mångåriga verksamhet i Lund, och den oordning som med tiden kom att råda i butiken, har gett upphov till en mängd mer eller mindre trovärdiga berättelser om honom.

Antikvariatet har sedan Sjöbloms tid bytt namn flera gånger. Först från ”Sjöbloms antikvariat” till ”Olins antikvariat, Sjöbloms eft.”, (i folkmun ”Olins”) och efter att Pierre Dethorey köpte antikvariatet år 1977 till ”Åkarps antikvariat”. Idag heter det ”Akarps antikvariat” även om det, åtminstone fram till flytten till Gastelyckan år 2008 har fortsatt att kallas Olins². Trots de många namnbytena, och trots att antikvariatet flyttat flera gånger, bär antikvariatet fortfarande spår efter grundaren. Jag arbetade själv extra på antikvariatet under åren 2003-2008 och stötte dagligen på äldre volymer med anteckningar av Sjöbloms hand. Vid ett par tillfällen fann vi förseglade lådor med böcker från Sjöbloms tid på svårtillgängliga platser i antikvariatet. Det var lätt att känna igen Sjöbloms handstil. Volymer försågs ofta av Sjöblom med framhävande epitet som ”sällsynt!”, ”känd endast i X antal ex!” och liknande, och han hade även egenheten att skriva bokpriserna på 9:e sidan, lodrätt i innermarginalen. Allt detta ledde till att jag blev väldigt nyfiken på Sjöblom, och när antikvariatet flyttade från Klostergatan köpte jag på mig en del material som sedan låg till grund för min kandidatuppsats, ”Spår efter J. A. Sjöblom”, som framlades våren 2010. Föreliggande uppsats är en fortsättning på detta arbete men kan också betraktas som en fristående undersökning. I fokus för arbetet ligger en brevsamling som i dag förvaras på Lunds Universitetsbibliotek. Breven är i huvudsak adresserade till Sjöblom och ett fåtal är skrivna av honom.

1 Sjöblom började sin verksamhet med att sälja skolböcker och annonserade även om detta bokbestånd.

2 Detta, enligt Dethorey, för att anpassa sig till internet.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att med hjälp av ett mikrohistoriskt tillvägagångssätt undersöka vilken information Sjöbloms brevsamling kan tillföra om bokhandeln i allmänhet och antikvariatsverksamheten i synnerhet, under 1800-talets slut. Det finns anledning att tro att postorder var ett viktigt inslag i antikvariatsverksamheten, och förhoppningen är att brevsamlingen ska kunna ge en unik inblick i just denna typ av verksamhet, och annan brevlades affärskommunikation.

Material och avgränsningar

Uppsatsen har sin utgångspunkt i ett historiskt material, en samling med framför allt brev, som ingår i ett personarkiv över Sjöblom vid Lunds Universitetsbibliotek (LUB). I personarkivet finns, förutom brevsamlingen, en omfattande, handskriven volym med titeln *Köpta och sålda böcker*, som täcker perioden 1873 till 1882, en hopsnörd bunt med handskrivna kvitton från Sjöbloms lånebibliotek, samt en större mängd brev till och från antikariatet under Sjöbloms efterträdares, Enoch Olins, tid. Hela detta material donerades till LUB av antikariatets nuvarande ägare, Pierre Dethorey, år 2008, inför en flytt från antikariatets butiklokal sedan 1922, på Klostergatan 11 i Lund.

Brevsamlingen innehåller följande objekt:

- **Brev:** 155 helt eller delvis handskrivna brev, daterade från 1885 till 1898.
- **Brevkort:** 40 brevkort (handskrivna brev och förtryckta framsidor).
- **Blanketter & lappar:** 3 handskrivna förteckningar och 2 förtryckta beställningsformulär.
- **Övrigt:** 1 vykort (tryckt i Tyskland cirka 1870), 7 planscher med religiöst motiv (färgplanscher tryckta i Tyskland omkring 1800-talets mitt), 1 litograferat porträtt, 1 telegram, 3 förlagskort, 1 handritat porträtt i blyerts (föreställer ”Lundabon journalisten Carl Jacobsson i Malmö, död 1920 af artisten Albert Kristoffersson”), 1 karta (”öfver Sverige för Velocipedryttare”) och 1 visitkort (för P. N. Hentzell i Malmö).

Breven förefaller inte utgöra någon samlad korrespondens för ovannämnda år, utan verkar vara slumpvist sparade. De är okatalogiserade. Ordningen inom brevsamlingen är bristfällig; i vissa delar är samlingen kronologiskt ordnad, andra gånger är en viss avsändares brev samlade på ett ställe, men oordning är snarast det allmänt rådande. De flesta breven förefaller vara orörda, och gissningsvis har ingen ägnat samlingen någon större uppmärksamhet sedan den sammanställdes för över 100 år sedan. En del brev är sparade i de kuvert de skickats i, och på en del av dessa kuvert är frimärken, stämplat och ibland sigill bevarade. Endast ett par brev från Sjöblom själv ingår i samlingen, resten är sända till honom. Långt de flesta breven är helt och hållet handskrivna, men en del är helt eller delvis förtryckta. Breven har ganska varierande adressater. En stor del är privata brev till Sjöblom, från släkt och vänner. Antikvariatets kunder skriver brev av flera olika anledningar. Några svarar på kravbrev från Sjöblom, en del söker böcker och andra önskar sälja böcker. Vissa brev är adresserade till Sjöblom som lånebibliotekarie. I samband med arbetet med denna uppsats har jag digitaliserat hela brevsamlingen och större delen av arbetet har skett med hjälp av den digitala utgåvan. Avsikten är att så småningom publicera brevsamlingen i dess helhet på min hemsida.³

I uppsatsen kommer endast en mindre del av alla brev att avhandlas, men brev av de flesta av ovannämnda slag kommer användas i undersökningen. Urvalet av breven till uppsatsen är helt och hållet mitt eget och är gjort med ambitionen att ge en nyanserad bild av hur Sjöblom bedrev sin verksamhet. Brev av helt privat karaktär kommer inte användas, såvida de inte tillför information om Sjöbloms verksamhet. Brev som är helt upprepande i sin karaktär (ej tillför ny information) eller som saknar relevans för undersökningen, har inte studerats närmare.

Som redan nämnts kommer brevsamlingen vid LUB att utgöra det huvudsakliga undersökningsmaterialet för uppsatsen. Materialet är avgränsat både vad gäller omfattning och tidsperiod.

Metod och teori

Uppsatsen är en fallstudie som bygger på ett empiriskt historiskt/bibliografiskt material (se ovan). Jag kommer att studera utvalda brev ingående, och kommer förhoppningsvis att kunna dra slutsatser både av brevens innehåll och deras karaktär, och av hur de är organiserade. Undersökningen är på så sätt både kvalitativ och kvantitativ. Undersökningen grundas på ett urval av de digitaliserade

3 www.henninghansen.se

breven. Vid urvalet eftersträvas att få med olika typer av brev; brev som rör låneverksamheten, bokköp, skulder, personliga brev av relevans för Sjöbloms verksamhet, m.m. En indelning av breven kommer att göras, med avsikt att kunna ge en tydligare bild av vissa aspekter av verksamheten.

Då undersökningen ämnar att utifrån ett bestämt material, begränsat i storlek, geografiskt omfång och tid, dra slutsatser av mer allmän och omfattande karaktär är detta en i mångt och mycket mikrohistorisk undersökning. Mikrohistoria är, med förespråkare som Carlo Ginzburg och Giovanni Levi (båda födda 1939), en relativt ”ny” historiegenre. En av huvudprinciperna inom mikrohistorisk forskning är att man genom ingående studier av ett avgränsat material kan dra övergripande slutsatser, och disciplinen kan sammanfattas som följer:

Mikrohistorie – form for historieforskning, der forsøger at tage udgangspunkt i meget små enheder såsom tilsyneladende betydningsløse enkeltindivider, institutioner, byer eller landsbyer for derigennem afdække historiske mønstre og processer af mere omfattende rækkevidde⁴

Mikrohistoria skiljer sig på så sätt från ”vanlig” historiografisk och makrohistorisk forskning, där man tenderar att använda sig av vidare källmaterial och arbeta mer på ”bredden” än på djupet i sina undersökningar. Att använda sig av mikrohistoriska metoder är att i mångt och mycket använda sig av andra glasögon jämfört med ”vanliga” historiska forskningsmetoder:

Ved at mindske observationsskalaen bliver det, der for en anden forsker ville have været en simpel fodnote i en hypotetisk monografi om de reformatoriske bevægelser i Friuli, til en bog.⁵

Mikrohistoriska undersökningar kan lätt fungera som komplement till redan kända områden, men är också utmärkta för att belysa nya forskningsområden. Man kan se mikrohistorikern som en person som nogsamt pusslar samman ett fragmentariskt material för att kunna återskapa en svårtillgänglig (men ofta nyskapande och inte sällan objektiv) bild av något. Professor Bhagwan Josh vid Jawaharlal Nehru University i New Delhi, ger sin bild av mikrohistorikerns arbetssätt:

The methods of writing such histories are very different than the methods of writing meta-histories spread over a long period. For micro-history the working methods of a historian are very much akin to the methods of a goldsmith while in fabricating metahistory, the historian imitates, more or less, the working methods of a blacksmith. As a craftsman of micro-history, the historian painstakingly collects grains of ‘gold’ from the ‘dust’ of old documents in order to forge

4 Harbsmeier, s. 7.

5 Ginzburg, s. 203.

links necessary to create a pattern or a shape.⁶

En noggrann mikrohistorisk undersökning av ett till synes oansenligt material kan ge nya och oanade infallsvinklar och bidra med ny information:

Den systematiske undersøgelse af en enkelt landsby, en enkelt familie eller et enkelt livsforløb, den mikroskopiske nærlæsning af det tilsyneladende marginale og ubetydelige – og ovenikøbet vilkårligt valgte – enkelttilfælde udgør ikke blot et uundværligt supplement og korrektiv til de mere overordnede eller globale analyser, men åbner også for nye sammenhænge og perspektiver, som det ellers ikke er muligt at opdage.⁷

Resonemangen i uppsatsen underbyggs av och relateras till bokhistorisk forskning. Min uppfattning om boken som forskningsområde, textualitet i allmänhet, och bokens betydelse och påverkan på samhället vilar på en rad författare och forskare. Jag har länge intresserat mig för den mer ”klassiska” material-bibliografiska, företrädesvis anglo-saxiska skolan med S. H. Steinberg m. fl. i spetsen och anser att den bibliografiska forskningen inte ska avfärdas allt för lätt; dess användningsområden kan vara betydligt fler och vidare än vad man skulle tro. Men att bortse från bokens socioekonomiska påverkan, och att inte fokusera på bokens textsociologiska betydelse, inklusive produktionsförhållanden och mottagande vad gällande läsning och ägande, är oklokt. Lucien Febvre och Henri-Jean Martin har här öppnat dörrar till helt nya forskningsområden inom bokhistoria, och författare som Elizabeth Eisenstein har konkretiserat forskningen kring boken till historiska skeenden i sin ytterst betydelsefulla publikation *The printing press as an agent of change*. Utöver de ovan nämnda har författare som Robert Darnton, N. Barker, D. McKitterick, D. F. McKenzie, Margaret Smith, Roger Chartier och Paul Needham betytt mycket för min ”bokhistoriska värdegrund”.

Tidigare forskning

Det finns inte särskilt mycket skrivet om antikvariat på akademisk nivå. Det finns dock en hel del arbeten som har klara beröringspunkter med antikvariatshistoria, till exempel studier i svensk

6 Bhagwan Josh: MICRO-HISTORY: THE EVOLUTION OF A NEW GENRE, Presented at the Professor JS Grewal Seminar, 19-21st March, 2009. Guru Nanak Dev University Amritsar. Elektroniskt tillgänglig på <http://theprg.files.wordpress.com/2009/04/micro-history-b-josh.pdf> (besökt 2011-01-27).

7 Harbsmeier, s. 9.

bokhandel⁸, bokmarknadsstudier, undersökningar av kommersiella lånebibliotek⁹ och arbeten om bokauktioner¹⁰ och liknande. En motsvarighet till Poul Holsts bok om den danska antikvariatsbranschen saknas ännu. Likaså finns det många arbeten om postorderverksamhet, men dessa har ofta fokus på handelsfenomenet i sig eller på större verksamheter, och inte på mindre antikvariatsbokhandlare. Om Sjöbloms antikvariat finns bl.a. några kapitel i Lengertz *Min kulörta bok*, några tidningsartiklar, ett kapitel i Jonny Ambrius bok *Skånska Antikvariat*, samt min egen kandidatuppsats ”Spår efter J. A. Sjöblom”.

Disposition

Efter inledningen, som består av syfte, material/avgränsningar, metod/teori, tidigare forskning samt ett avsnitt om Sjöblom och en personlig utgångspunkt, följer en kortfattad översikt över den svenska bokhandeln under 1700- och 1800-talen. Utvecklingen av antikvariatskataloger och den tidiga postorderverksamheten i allmänhet avhandlas också översiktligt. Arbetet fortsätter sedan med ett avsnitt om 1800-talets kommunikationsmöjligheter och deras betydelse för utvecklandet av en fungerande postorderverksamhet. Därefter följer själva undersökningen av breven. Undersökningsdelen har en avsnittsindelning som styrs av innehållet i breven. Därefter följer en kortare diskussion som knyter samman undersökningens resultat. Arbetet avslutas med en slutsats.

Frihetstidens och 1800-talets bokhandel

Den moderna bokhandeln i Sverige möjliggjordes till stor del tack vare 1752 års tryckfrihetsförordning, där bokbindarnas tidigare monopol på handeln med inbundna böcker bröts. I ett land som Sverige, med ett litet språk, och en efterfrågan som bara kunde finansiera ett begränsat antal titlar, var importen av böcker av stor vikt. Det fanns dock lagstiftning som, främst för att främja den inhemska bokproduktionen, begränsade importen. På grund av detta blev det under 1700-talet allt vanligare med pirattryck. Förbjudna böcker, allt från importförbjudna till regimkritiska eller erotiska arbeten, spreds ofta med falskt impressum, från liberalare länder som Schweiz och Holland, till stora delar av Europa, även Sverige. 1700-talet var en väldigt omvälvande

8 T. ex. Rinman.

9 T. ex. Björkman.

10 T. ex. Ankarcröna.

tid i bokkulturen, allt fler blev läskunniga och allt fler böcker trycktes. Men i mindre tätbefolkade länder, som Sverige, var det oftast väldigt svårt och dyrt att få tag på böcker. Med undantag för Stockholm, Uppsala och i viss mån Lund, var man fram till 1800-talets början hänvisad till de sporadiska bokauktioner och de bokförare som besökte marknader och vissa tillställningar runt om i landet.¹¹

Även produktionen förändrades radikalt under 1700-talets. Förutom alla tekniska förbättringar började man även experimentera med nya utgivningsätt, till exempel subskriptionsutgivning. Det främsta svenska exemplet, *Bibliothek der deutschen Klassiker*, utgavs till exempel av den driftige Emanuel Bruzelius i Uppsala mellan år 1811 och 1822. Under 1800-talet började man ta efter konditionssystemet, efter förebilder på kontinenten. Det innebar att bokhandlare kunde köpa in större partier av böcker, och sedan returnera dem de inte sålde till förlaget. Detta minskade de ekonomiska riskerna för bokhandlarna, som nu blev allt fler.¹²

Riktiga boklådor fanns innan 1800-talet egentligen bara i de tre nämnda städerna, och bokhandlarna där kunde långt ifrån täcka hela rikets bokbehov, även om vissa snart växte sig stora och kunde ta emot beställningar på böcker från kontinenten. 1700-talets (och det tidiga 1800-talets) boklådor skilde sig på många punkter från moderna bokhandlar. Bokhandlarna (särskilt de tidiga) kombinerade inte sällan sin bokhandel med annan, angränsande verksamhet, som till exempel förlags- eller tryckeriverksamhet, och många bedrev kommersiella lånebibliotek vid sidan av sin ordinarie verksamhet.¹³ Med tiden avtog dessa företeelser och man övergick till en mer renodlad bokhandel (eller valde en annan inriktning), men för de tidiga bokhandlarna i Sverige var det nästan nödvändigt att kunna få inkomst från annat håll för att verksamheten skulle gå runt. Med den drastiska befolkningsökningen som skedde under 1800-talets första hälft, kombinerat med en allmänt mycket hög läskunnighet, hjälpt av 1842 års folkskolestadga och sänkta bokpriser tack vare minskade tryckkostnader, förändrades förutsättningarna för bokhandeln helt, och efterfrågan på litteratur ökade radikalt.¹⁴ Det var egentligen först med grundandet av Svenska Bokförläggareföreningen år 1843 som de stora bokhandlarna organiserades och kom att utgöra en samlad maktfaktor på bokmarknaden som den moderna bokhandeln föddes.¹⁵ Bokförläggareföreningen skaffade sig kommissionärer över hela landet, och hela Sveriges bokmarknad påverkades av besluten som fattades i dess styrelse. Svenska Bokförläggareföreningen är fortfarande en stark maktfaktor i Sverige och deras monopol och fasta priser höll i sig ända till

11 Rinman, s. 46ff.

12 Dahl, s. 227.

13 Ibid, s. 227f.

14 Peterson, s. 15.

15 Rinman, s. 56ff.

1970. Föreningen lobbar fortfarande för att de fasta priserna ska återinföras.¹⁶

Antikvariatsbokhandeln

Den tidiga antikvariatshandeln är svår att skilja från den vanliga bokhandeln. Böckers ”hållbarhet” var betydligt längre under 1800-talet och tidigare. Ju längre tillbaka man går, desto äldre kunde böckerna vara som brukades till vardags, och många bokhandlar hade vad man idag skulle betrakta som rent antikvariska böcker. Antikvariatsbokhandlarna utgjorde långt ifrån någon homogen grupp, och många bokbindare såväl som ordinarie boktryckare och bokhandlare handlade åtminstone tidvis med antikvariska böcker. Renodlade antikvariat, där försäljning av antikvariska böcker var huvudnäringen, uppstod först under 1700-talet. Det äldsta tyska antikvariatet grundades till exempel 1785 i Frankfurt av Joseph Baer¹⁷. I England grundade James Lackington under slutet av 1700-talet sitt storslagna antikvariat ”The Temple of the Muses”, med flera hundra tusen böcker i lager. I Frankrike blomstrade antikvariatshandeln upp efter franska revolutionen med många nyetablerade och långlivade antikvariat.¹⁸ Det tidigaste kända exemplet på att det bedrivits ”ren” antikvariatshandel i Sverige är från år 1769, då bokhandlaren Johan Arborén fick rätt att handla med ”gamla, inbundna böcker”¹⁹. Efter Arboréns död 1799 dröjde det innan fler antikvariat öppnades. Först år 1818 fick tobakshandlareänkan Maria Wilhelmina Bronberg igenom sin ansökan om att få bedriva antikvariatsverksamhet. Det dröjde inte länge innan en rad olika antikvariat grundades: bland annat Catharina Kihlbergs antikvariat (etabl. 1833), Per Götreks antikvariat (etabl. 1836) och även det framgångsrika Klemmings antikvariat (etabl. 1845), som under lång tid var Sveriges äldsta antikvariat i drift. Så gott som alla antikvariat som uppstod under första halvan av 1800-talet låg i Stockholm. Antikvariatet utanför huvudstaden var till stor del koncentrerade till Lund-Malmö-området och Uppsala. Göteborg fick år 1859 sitt första antikvariat, men det var först med Thulin & Ohlsons antikvariat (etablerat 1918) som antikvariatshandeln på allvar tog fart också i Göteborg. Utanför storstadsområdena var antikvariatet, åtminstone under 1800-talet, så gott som obefintliga.²⁰ Efter första världskriget ökade efterfrågan på böcker väsentligt, och en del betydelsefulla antikvariat grundades: Eric Österlunds antikvariat, Rönnels antikvariat, Thulins antikvariat samt ovannämnda

¹⁶ <http://www.dn.se/dnbok/dnbok-hem/fast-pris-delar-bok-sverige> (besökt 2011-02-20).

¹⁷ Det är oklart om Dahl menar äldsta fortfarande i drift, eller äldsta över huvud taget.

¹⁸ Dahl, s. 228f.

¹⁹ *Nordiskt Lexikon för Bokväsen*, s 31.

²⁰ *Ibid*, s. 31-33.

Thulin & Ohlson. Sjöbloms antikvariat fick också under denna tid något av en nystart och samlingarna utvidgades rejält efter Olins övertagande.²¹

Bibliografier och antikvariatskataloger

Förteckningar över böcker har existerat i princip lika lång tid som det funnits böcker och de har betytt oerhört mycket för den bibliografiska forskningen. För en sorgligt stor mängd böcker är förteckningar i bibliografiska kataloger det enda beviset för att de någonsin har existerat.

Bibliografier har alltsedan Conrad Gesners *Bibliotheca Universalis* (1545) utkommit i ett oändligt antal, även om få har haft samma ambition att täcka *alla* böcker. Redan tidigt utgavs kataloger i förbindelse med bokauktioner. Från 1600-talet blev det vanligt att bokhandlare började trycka kataloger eller förteckningar över sitt sortiment. Eftersom få bokhandlare hade ett ”heltäckande” sortiment blev det viktigt för dem att göra reklam för sig och visa upp vad de hade. Det fanns två vanliga tillvägagångssätt; man kunde dels annonsera i tidningarna, dels utge förteckningar över sortimentet. Det senare gällde särskilt de bokhandlare som också var boktryckare. Förteckningarna kunde tryckas i separata kataloger eller i slutet av böckerna (om bokhandlaren också var tryckare). Det senare var vanligast, kanske främst för att sortimentet ofta inte var större än att det rymdes på några extra sidor i slutet av en bok. Förteckningarna var oftast väldigt kortfattade, vanligen nämndes inte mycket mer än titel och författare, och ibland sidantal och pris. Antikvariatsbranschen tog katalogsystemet till sig. Eftersom man ända sedan 1600-talet haft tryckta kataloger vid bokauktioner, som ju var det enda andra huvudsakliga sättet att skaffa gamla böcker, var det naturligt för antikvariatsbranschen att anamma samma system med kataloger. På kontinenten och i England hade antikvariaten gjort det allt sedan 1700-talet, men i Sverige kom de första antikvariatskatalogerna först under 1800-talet. Katalogerna fungerade som reklam för antikvariaten och bokhandlarna, men så småningom kom deras betydelse att växa. Ett exempel på sådan bokhandelsreklam finns i en liten skrift från en av tidens stora bokhandlare och boktryckare, J. C. Holmberg: *Berättelse om den ryktbara Tyska Adepten Basilus Valentin, och den af honom påfundne hemlighet at återhjelpa de Döde til Lif* (Holmberg, Stockholm 1790). Här finns en ”förteckning på de böcker och skrifter som ifrån den 1 Julii 1788 til den 31 Januarii 1790, blifvit tryckte på Joh. Christ. Holmbergs Boktryckeri”. Förteckningen omfattar knappt tre sidor med titlar, som förutom format även har pris i riksdaler och skillingar utsatt. De flesta större antikvariaten kom

²¹ Dahl, s. 254.

så småningom att syssla med katalogutgivning, vissa utgav ett fåtal kataloger per decennium och andra flera kataloger varje år. Katalogutgivningen nådde i Sverige ett slags kulmen med Björck & Börjessons mycket framgångsrika antikvariat (etablerat 1901) som under årens lopp utgav över 400 kataloger, vilkas innehåll och höga klass gjort att de använts som referensverk in i våra dagar.²²

Postorderverksamhet

Postorderverksamhet utvecklades och spreds i flera länder under 1800-talet, framför allt i USA, England, Tyskland och Schweiz. Ett föregångsföretag på området var N. Israel i Berlin. Det började som ett vanligt varuhus, men så småningom började man upprätta förteckningar över sina varor. Vid affärsresor tog man med sig listorna i reklamsyfte. Nästa steg blev att man använde bilder i katalogerna, och de spreds av agenter i hela Tyskland och i omkringliggande länder. N. Israel skaffade sig kommissionärer på många orter, och de mindre butiksinnehavarna på dessa orter insåg snart att de kunde spara både tid och pengar genom att beställa alla sina varor från ett och samma ställe. Firmans kataloger nådde även Skandinavien, och de första inhemska postorderföretagen i Sverige kom att startas efter tysk förebild.²³

Utvecklingen i Sverige var något blygsammare. Det första postorderföretaget startades i Finspång år 1879 av John Fröberg (1859-1908). Verksamheten startade med utformning och försäljning av visitkort och affärerna gick bra. Fröberg expanderade sin rörelse och började så småningom ge ut kataloger som spreds över hela Sverige. Under 1900-talets första år skickades under jultid över 100 000 visit-, konfirmations- och julkort varje dag. På grund av några felinvesteringar och en stark värdenedgång på lagervarorna under krigsåren avslutade man dock under 1920-talet postorderverksamheten genom att sälja den till den stora konkurrenten Åhlén & Holm.²⁴ John Fröberg var tidigt ute med postorderhandel i Sverige, och troligtvis fick ”den sammanlagda omsättningen hos alla [svenska] postorderföretag icke (...) någon större omfattning förrän några år efter sekelskiftet.”²⁵ 1931 omsatte all postorderverksamhet i Sverige 18,6 miljoner kronor och den sysselsatte 663 personer vid 100 arbetsställen. Till 1946 beräknas handelns omfattning ungefär ha fördubblats, men postorderverksamheten uppgick endast till cirka en procent av detaljhandelns samlade omsättning.²⁶ Den svenska postorderhandeln hann inte riktigt växa sig

²² *Nordiskt Lexikon för Bokväsen*, s. 31-33.

²³ Lagerström, s. 25

²⁴ *Ibid*, s. 29-31.

²⁵ *Ibid*, s. 29.

²⁶ Kristensson, s. 15-17.

stark innan den slogs ned av de båda världskrigens ekonomiska nedgång och finanskrisen under 1920-talets slut. Efter kriget fick postorderhandeln ett uppsving; den ”(...) konsumtionshöjning, som där inträffat, har främst inneburit övergång till högvärdigare och mera omväxlande kost, och inköpen av kläder och skor [har] ökat mycket väsentligt och alla de till hemmen hörande artiklarna ännu mera”²⁷.

Bokhandelns användning av postorder

De tidigaste boklistorna var ofta inte mycket mer än lagerinventeringar som trycktes för att locka kunder till bokhandlaren affär. Förteckningarna var som sagt till en början ytterst kortfattade, men utvecklades så småningom. Som tidigare nämntes innehöll Holmbergs förlagsreklam även priserna för verken. I Holmbergs fall var detta oerhört betydelsefullt för kunden. Eftersom böckerna var nytryckta och obundna behövdes oftast inte några längre beskrivningar av böckernas utseende och skick, och med priset utsatt kunde många kunder sitta vid det egna köksbordet och avgöra om de ville köpa något eller inte. När en presumtiv köpare bestämt sig för att köpa en bok kunde han antingen be någon i Stockholm köpa den åt honom, åka dit själv, eller köpa skriften hos någon av Holmbergs kommissionärer. Förlagsbokhandeln (som så småningom endast handlade med nya böcker) och som ju Holmberg tillhörde, utvecklade snart ett omfattande system med kommissionärer som sålde deras böcker. Systemet fungerade ganska väl, eftersom de handlade med nya böcker. Men för antikvariatbokhandeln var systemet inte lika väl lämpat. Eftersom antikvariatsbokhandlarna handlade med enstaka exemplar av böckerna, och böckerna var olika ifråga om skick och inbindning, kunde man inte ge ut lika kortfattade beskrivningar som den ordinarie bokhandeln, eller för den delen använda sig av kommissionsförsäljare. Det som antikvariatbokhandeln istället kom att använda katalogerna till var (förutom reklam) postorderverksamhet. Man skickade ut sina kataloger till presumtiva köpare som sedan, vanligen per brev, kunde göra beställningar som skickades till köparen med posten. I välskrivna och omfattande antikvariatskataloger kunde bokletare hitta sökta böcker utan att ens besöka antikariatet. Med tiden (1800-talets andra hälft) blev katalogutgivningen en central del av verksamheten för många antikvariat. En del utgav specialkataloger över särskilda författare eller ämnen, andra katalogiserade systematiskt hela sitt bokbestånd.

Antikvariatshandeln var en av de branscher som tidigast kom att använda sig av

²⁷ Ibid, s. 49.

postorderverksamhet. Förlagen gjorde det också i viss omfattning och bokbranschen tillhörde pionjäreerna på området. När tryckkostnaderna steg och kunderna sinade under 1900-talets senare hälft kom allt färre antikvariatskataloger att tryckas. Idag väljer de flesta antikvariat att inte ge ut tryckta kataloger, utan man publicerar helt enkelt sina ämneskataloger på internethemsidor. Distanshandeln är viktigare för antikvariatet än någonsin tidigare. Allt fler antikvariat gör merparten av sina försäljningar över Internet, och parallellt med detta har en förändring av antikvariatsbranschen skett; allt fler antikvariat flyttar till billigare, mer lagerliknande lokaler, och fokuserar på Internetförsäljning snarare än på butiksförsäljning. Internethandeln har betytt oerhört mycket för bokhandeln. De senaste åren har marknadens två giganter, Adlibris och Bokus vunnit allt större marknadsandelar. De båda företagen grundades år 1997 och omsätter idag cirka en miljard respektive hundratals miljoner kronor. Deras utbud av titlar är imponerande, båda två saluför över sex miljoner titlar.²⁸ De två största antikvariatsidorna, www.bokborsen.se och www.antikvariat.net saluför i dagsläget båda över 1,6 miljoner böcker.²⁹

Kommunikationsmöjligheter

Kommunikationsmöjligheterna under 1700-talet och tidigare var så bristfälliga och inkonsekventa att en välfungerande distanshandel inte var möjlig. Det flitigast använda systemet för boktransport var i äldre tider ”forbodesystemet”. Det innebar att paket och brev skickades med resande (bönder) som skulle iväg i något ärende. Förfarandet var billigt, men högst opålitligt. Bönderna bestämde själva om, och i så fall när och hur de skulle fara, och transporten tog vanligen lång tid och många omvägar. Skulle godset transporteras längre sträckor blev det genast mer komplicerat och man fick själv ordna med anslutande transport. Ibland var det dessutom omöjligt att hitta någon bonde som skulle ut och resa, och då fick man vackert vänta med sin försändelse. Det finns många exempel som visar hur opålitligt forbodesystemet var. Sven Rinman har gått igenom en stor mängd brev mellan författare och förläggare, och i ett brev från förläggaren Lindh i Örebro till förläggaren Glerup i Lund kan man läsa att Glerups brev tagit precis tre månader på sig att komma fram.³⁰ Och det betraktas ingalunda som anmärkningsvärt. C. J. L. Almqvist använde sig också av en forbonde ”för att undvika Dyrheten på posten” då han skulle skicka några manuskript till sin förläggare. Transporten var brådslande, men efter två veckor visade det sig att den resande inte ens

28 Information från företagens officiella hemsidor, www.bokus.com och www.adlibris.com (besökta 2011-01-28)

29 Uppgifter om antal böcker från hemsidorna (besökta 2011-01-28). Observera dock det inte rör sig om antalet titlar, utan det totala antalet exemplar.

30 Rinman, s, 19.

hade lämnat staden.³¹

Postverket var alltså ett alternativ, men det betraktades allmänt som alldeles för dyrt. Postverket hade grundats redan år 1636, men var inte alltid det bästa alternativet. Först under 1800-talets andra hälft kom Posten med verkliga förbättringar. År 1830 klagade till och med biskop af Wingård vid riksdagen på att han för transporten för en bok ”med nära bokens värde får bekosta dess anskaffande”. Men även om posten var dyr var den inte nödvändigtvis pålitlig. Översättaren Joh. Wallman berättar i ett brev till förläggare Lindh hur en postiljon vid namn Neumann glömt paketet ”på någon krog eller i postförarnes logie”. Valet av den ordinarie posten var medvetet, och även om postiljonen Neumann hade ett rykte om opålitlighet förutsatte Wallman att ”Postverket icke gerna bör kunna anförtro en stor post åt en person, hvars conduite vore till den grad dålig”.³² År 1830 genomförde Postverket en omreglering som skulle förbättra postbefordran till rikets avlägsnare orter. Men omregleringen gällde endast brev, inte paket, och det var ju det som bokbranschen var i behov av. Fyra år senare inrättade man ett antal postlinjer med diligens, till exempel mellan Stockholm och Skåne. Dessa linjer blev dock kortlivade och mycket kostsamma.³³ Redan år 1824 började man använda sig av de snabbare och pålitligare ångbåtarna för posttransport. Ångbåtsposten kom att förkorta transporttiden avsevärt. I ett av Rinman citerat brev från lektor Traneus i Göteborg år 1824 kan man läsa att det endast tagit fyra dagar för ett paket att komma fram, och inte en dryg månad, som Traneus hade väntat. Men ångbåtsposten fungerade bara för hamnstäder och verksamheten upphörde helt under perioder av islägning.³⁴

Man var alltså fortfarande till stor del beroende av de äldre postsystemen. Först med järnvägens intåg (1852)³⁵ skedde en verklig, genomgripande förbättring för boktransporten. Så sent som 1855 avskaffade man också det tidigare brukade zonsystemet som gjort transporten till avlägsnare orter särskilt kostsam. 1800-talet blev en tid av stor utveckling för posten. År 1855 infördes de första frimärkena och 1860 avskaffades förbodesystemet slutligen. År 1877 infördes systemet med lantbrevbärare.³⁶ Vid seklets slut var järnvägsnätet utbyggt till stora delar av landet, och det hade blivit betydligt billigare och pålitligare att skicka försändelser med tåg. I en notis i tidskriften *Heimdall* skrev 1830 skribenten Rydqvist att ”till de aflägsnare provinserna hinner en bok sällan förr, än efter ett års förlopp”.³⁷ Det var alltså under sådana förhållanden omöjligt att bedriva postorderverksamhet, men vid seklets slut hade förhållandena förvandlats helt.

31 Ibid, s. 18.

32 Ibid, s. 18.

33 Ibid, s. 17-21.

34 Ibid, s. 19f.

35 http://www.posten.se/c/op_v_historia_fordjupning (besökt 2011-01-24)

36 Sandberg.

37 Rinman, s. 25.

UNDERSÖKNINGEN

Efter en genomgång av breven i Sjöbloms samling, konstaterades att det övervägande antalet brev var av privatkaraktär (men även där finns sådant som berör verksamheten). Övriga brev, som skulle kunna rubriceras som affärsbrev, rör olika delar av Sjöbloms verksamhet. Av breven har det varit möjligt att dra slutsatser om följande områden:

Förfrågningar samt kataloger

Annonsering

Partiförsäljningar och förlagskontakt

Handel via ombud

Ekonomiska mellanhavanden

Studenter som kunder

Låneverksamhet

Amerikabrev

I det följande görs en genomgång av fynden, enligt nämnda punktuppställning.

Förfrågningar samt kataloger

Flera brev innehåller beställningar på kataloger. Ett exempel är ett (odaterat) brevkort från Landskrona där H. O. C. Heintze beställer ”Eder katalog spec. betr. kemi o metallurg. böcker” (DSC_0217). Ett liknande exempel är från Östra Karup varifrån B. P. Palmgren i ett brevkort daterat 31 augusti 1898 beställer ”en katalog öfver skolböcker” (DSC_0146). Precis som vid flera andra liknande katalogbeställningar verkar det i det närmaste som att Sjöbloms kunder förutsätter att han har efterfrågade kataloger. Vi vet att Sjöblom annonserat att han haft skolböcker, och det är därför mycket troligt att han haft en särskild katalog över just dem. Det är mer svåravgjort om Sjöblom haft kataloger även över kemi- och metallurgilitteratur, men eftersom kunden beställer just det, är det inte omöjligt att han på något sätt vet att Sjöblom har utgivit just en sådan.

Formuleringen ”Eder katalog” pekar mot detta. Det kan också vara så att man allmänt visste att Sjöbloms Antikvariat var extremt välsorterat; Sjöblom drev den viktigaste studentbokhandeln –

bland annat med andrahandsförsäljning – i en av Sveriges främsta universitetsstäder, och man förutsatte kanske att han hade den önskade litteraturen.

Behändigt nog finns ytterligare ett brev från Heintze som är ett svar på Sjöbloms svar på Heintzes tidigare beställning av kemi- och metallurgikatalogen (DSC_0382). Heintze tackar för ”Edert ärade bref” och önskar nu beställa Keyzers *Kemi*³⁸ för åtta kronor. I brevets slut tackar han för Sjöbloms skrivelse och säger att ”Af Tit[ulus]. uppgift kan jag ej använda flera”. Av detta kan man dra slutsatsen att Sjöblom i sitt svarsbrev sannolikt bifogat en lista över vilka böcker han haft inom efterfrågade ämnen. En regelrätt, tryckt antikvariatskatalog hade knappast benämnts som ”uppgift”.

Många kortare förfrågningar har inkommit brevlades till Sjöblom per ”brevkort”, ett vykortslänkande brev med plats för ett kortare meddelande på baksida och adress på framsida. Portot har troligtvis varit förhållandevis lågt för brevkorten, och många vågade säkert bland annat därför skicka iväg förfrågningar utan större tvekan. N. Larsson i Helsingborg efterfrågar i ett sådant brevkort den 1 december 1893 till exempel Rambachs *Evangeliska betraktelser(...)*³⁹ tryckt i Stockholm 1743 (DSC_0221). Svar och prisuppgift ombedes med ”omgående post”. Även om den efterfrågade boken inte hör till svensk antikvariatsbokhandels största sällsyntheter är det inte någon självklarhet att Sjöblom skulle ha den i sin ägo, och det tyder på att man ganska fritt använt sig av brevkort för förfrågningar.

En förfrågan från Rud. Thelander i Loo (i Gävleborgs län) den 11 maj 1895 säger något om Sjöbloms anskaffningsmetoder för böcker. Thelander frågar om han får köpa Fru Schwartz noveller⁴⁰ i ett grönt band som han minns att Sjöblom ”inropade på auktionen” (DSC_0449-DSC_0450). Många har stor tillit till Sjöbloms boklager. Men dess storlek tycks också ha varit betydande. Ovannämnde Heintze ber om att få bese ”Edert stora bokförråd, ty helt säkert har Tit[ulus]. afhandlingar i Metallurgi (...)”. I senare satiriska skildringar (se ”Spår efter J. A. Sjöblom”) utmålas Sjöblom som en som totalt förlorat all kontroll över sina samlingar.

Ett brev från konservator Carl J. E. Granstedt, daterat Ängelholm 23 juli 1895, innehåller en beställning av Strindbergs bok *Die Beichte eines Thoren*⁴¹ samt en förfrågan om vilka böcker av Strindberg Sjöblom har (DSC_0456). Det intressanta med Granstedts beställning är att han inte bara beställer nämnda bok utan vidare. Han kommer nämligen med flera specifika krav. Han önskar

38 Kan vara både Carl Johan Keyzers *Organisk kemi* (utkom i två upplagor mellan år 1866 och 1867) och Janne Keyzers (1821-1895) *Organisk kemi* (utkom i två upplagor mellan 1876 och 1878).

39 Förmodligen Johann Jacob Rambachs (1693-1735) *Härliga betraktelser öfwer vår frälsares Jesu Christi in- och vtvärtes lidande i örte-gården (...)* tryckt i Stockholm 1743.

40 Marie Sophie Schwartz (1819-1894) utgav ett stort antal ”noveller” som utkom på svenska mellan 1860 och 1916.

41 Tyska utgåvan av Strindbergs *En dåres försvarstal* som utkom i Berlin respektive Budapest i tre upplagor mellan år 1893 och 1896.

beställa exemplaret endast om det är ”felfritt”, och är det ska det sändas ”omgående”, ”mot postförskott”. Granstedt har även önskemål vad gäller emballaget; boken ska sändas i ”slutet paket”. Vi möter här en ny typ av antikvariatskund. Det är inte längre bara en viss titel som efterfrågas, utan skicket ska vara gott och kunden har specifika önskemål vad gäller betalning, beställningstid och emballage/frakt. Detta är en van postorderkund; han vet vad som är viktigt att tänka på när man inte själv kan se vad man beställer. Intressant nog kan man via Sjöbloms blyertsanteckningar nederst på brevet bevittna köpets fortsättning. Sjöblom har tydligen haft ett exemplar som motsvarat kundens skickkrav och han har antecknat ”Boken 4.00 Porto – 65 afsänd d. 25/7 95 betald 29/7 95”. Här kan vi alltså följa handeln från dess början (beställningen skickad av Granstedt den 23 juli) till dess att boken sänts (den 25 juli) och tiden tills Granstedt mottagit boken, uppenbarligen godkänt den och sedan betalt den (den 29 juli). Det hela vittnar om en effektiv och snabb postorderverksamhet. Mellan beställning och leverans samt betalning är hinner nämligen bara sex dagar förflyta. Det här är en affär där en kund, van vid postorderverksamhet, möter en försäljare som är lyhörd för kundens önskemål.

Annonseringen

I ett par brev framkommer att Sjöblom använt sig av annonsering. I ett brev från Eva Busch, (DSC_0330) daterat Ossjö per Ängelholm den 14 december 1893, hänvisar brevskrivaren till en annons om ”brukade skolböcker” i *Sydsvenska Dagbladet*. Hon frågar därefter efter Dalins *Franska & Svenska Lexikon*⁴² och ber Sjöblom svara så snart som möjligt per telefon (helst förmiddagar kl 7-11) till Ossjö. Sjöblom offererar i sitt (odaterade) svar på baksidan av Buschs brev fyra exemplar⁴³ av den efterfrågade boken (DSC_0331). Någon ytterligare korrespondens mellan Busch och Sjöblom finns ej i samlingen. Man kan konstatera att Sjöblom föredragit att svara på förfrågan brevledes, och inte på det rekommenderade sättet, per telefon⁴⁴.

Ett annat brev som refererar till annonsering är ett brev från lantbrukare Nils Christensson, daterat Grönby per Anderslöf den 12 januari 1894 (DSC_0328-DSC_0329). Christensson har i en annons i *Skånska Dagbladet* sett att Sjöblom har Melins bibelverk⁴⁵ till salu för 30 kronor.

42 Anders Fredrik Dalin (1806-1873): *Nytt fransyskt och svenskt lexikon* vars första upplaga utkom 1842-43.

43 Sjöblom offererar ett ex av den ”största” utgåvan, (förmodligen 1842 års), ett ex av 1872 års upplaga och två ex av 1888 års upplaga.

44 Som det framgår av August Collins *Adress-Kalender för Lunds Stad* år 1889 och 1896 hade Sjöblom inte telefon.

45 Hans Magnus Melin (1805-1877): *Den Heliga Skrift : i en från grundtexten utförd, efter Lutherska kyrkobibeln lämpad öfversättning, med nödiga anmärkningar, Nya testamentet af H. M. Melin med tvåhundra-tre-tio planscher af Gustave Doré* (utkom i 6 upplagor mellan år 1877 och 1890).

Christensson har redan ett eget exemplar och vill nu sälja det till Sjöblom för 22 kronor.

Christensson har själv köpt detta verk på en bokauktion ”der jag köpte några böcker lyckades det mig att köpa nämnda bibelverk till underpris, derför kan jag sälja det så oerhört billigt”. Om Sjöblom höll med om att priset var ”oerhört billigt”, och om brevet någonsin ledde till något inköp kan ingen fortsatt korrespondens bekräfta eller dementera.

Trots att det i korrespondensen bara finns två exempel på att Sjöblom annonserat, så kan man dra slutsatsen att Sjöblom annonserat i relativt stor omfattning. I ”Spår efter J. A. Sjöblom” finns också några exempel på Sjöbloms annonsering. Ovannämnda två brev är skrivna med bara några få veckors mellanrum och refererar till två olika annonser, en i *Sydsvenska Dagbladet* och en i *Skånska Dagbladet*. Det förefaller dessutom vara två olika typer av annonser. Annonsen i *Sydsvenska Dagbladet* verkar vara av mer allmän karaktär (”brukade skolböcker till salu”) och annonsen i *Skånska Dagbladet* verkar vara av betydligt mer specifik karaktär (då det annonserats om Melins bibelverk). Den mer allmänna annonsen är kanske den vanligaste idag, en som lockar en bred publik och ger en allmän bild av antikvariatet. Den specifika annonsen är nog betydligt mer ovanlig för ett antikvariat numera. Det är svårt att säga om annonsen utgjorts av en lista av verk som Sjöblom har haft till salu eller om Melins bibelverk utgjort ett undantag. Att annonsera om specifika titlar är något som är betydligt lättare för förlag och bokhandlar än för antikvariat. Antikvariat har ju vanligen inte flera exemplar av varje titel, och annonseringskostnaden kan därmed äta upp en stor andel av bokförsäljningens vinst. Det är därför nästan troligast att Sjöblom haft ett lager av den (eller de) annonserade boken (eller böckerna). I referenslitteratur har det nämnts att Sjöblom skulle ha handlat med restupplagor, och det är troligt att Melins bibelverk är ett exempel på detta och exemplet med Dalins lexikon, som ju Sjöblom hade flera exemplar av, talar även för detta ⁴⁶. Med tanke på den korta tiden mellan de båda annonsreferenserna, att annonsering skett i olika tidningar, de tidigare kända exemplen om annonsering och korrespondensens fragmentariska natur, är det troligt att Sjöblom haft en relativt omfattande annonsering och att han fått kunder (även långväga) tack vare den. Det faktum att folk skriver till honom och beställer böcker talar också för att han annonserat ganska brett. Alternativt har hans antikvariat varit så välkänt att folk skrivit till honom och chansat på att han haft de önskade böckerna inne. I den mån brevskrivaren helt enkelt beställer en viss bok, utan att referera till en bestämd annons, är det troligt att det faktiskt funnits en annons. Om brevet innehåller en öppen förfrågan behöver den inte ha föregåtts av en annons.

46 Ambrius, s. 34

Partiförsäljningar och förlagskontakt

Det finns flera exempel i korrespondensen som tyder på att Sjöblom haft en relativt omfattande handel med böcker i parti. Folkskolestadgan år 1842 ledde bland annat till att det upprättades mindre sockenbibliotek på många mindre orter i Sverige och en utbredd läskunnighet kombinerad med höga bokpriser bäddade för skapandet av många mindre kommersiella bibliotek. En del brev tyder på att en del av dessa (nystartade) bibliotek har använt sig av Sjöblom som ett slags ”grossistbokhandlare”⁴⁷.

Ett brev från Joh. Thysen, daterat Häglinge per Sösdala den 5 maj 1894 har skrivits på vägnar av en kommitté (DSC_0307-DSC_0308). I brevet framgår att de disponibla medlen inte överstiger 25 kronor för detta år och att 5 av dessa reserverats till bokbindning vilket lett till att man fått stryka några böcker på Sjöbloms offertbokförteckning. Efter bokförteckningen följer detaljerade uppgifter om hur handeln ska gå till: ”Räkningar härå utskrifves, kvitteras och ställes på Häglinge Sockenbibliotek”. Instruktioner rörande transport medföljer också: ”Böckerna, omsorgsfullt emballerade, väntas pr järnväg och pr omgående under nedanstående adress”. Handeln omfattar 9 titlar i sammanlagt 16 volymer. Antingen har alltså Häglinge Sockenbibliotek kontaktat Sjöblom och bett om lämpliga böcker eller efterfrågat specifika titlar, eller så har Sjöblom hört av sig till sockenbibliotek runt om i Skåne och erbjudit titlar till rabatterat pris. En intressant uppgift i brevet är boklistan. För varje titel i listan står ett pris och inom parentes ett boklådepris. Det är oklart om boklådepriset utgör den ordinarie bokhandelns fastställda pris (då de flesta böckerna är av relativt nytt datum) eller om de är Sjöbloms ordinarie pris. Det är en stor skillnad mellan boklådepriserna och sockenbibliotekets pris. Listans samlade boklådepris skulle bli cirka 46 kronor, men sockenbibliotekets pris blir endast 20,85 kronor.

Sjöblom tycks ha haft ett välsorterat lager av skolböcker – både annonser och brev vittnar om detta. Enligt Lengertz var det med just skolböcker (se ”Spår efter J. A. Sjöblom) som Sjöblom startade sin verksamhet⁴⁸. Ett par brev innehåller skolboksfrågningar. Två brev från far och son Östberg, daterade Wrigstad per Jönköping den 9 september 1894 är ett exempel på detta (DSC_0408-DSC_0409). Sonen Axel Östberg behöver åtta böcker (främst språk- och historieböcker) till 6:e klassen. Ett annat brev, från fru Götha Berg von Linde, daterat Tjörnarp per Wernamo i Höör den 9 mars 1895, innehåller en lista med fyra böcker som von Linde vill beställa åt sin son (DSC_0445). Det betonas att böckerna ska skickas till sonen och fakturan till fru von Linde.

Man kan dra flera intressanta slutsatser av de två ovanstående skolboksfrågningarna.

47 Läs mer under ”Låneverksamhet”.

48 Lengertz, s. 44.

Båda beställningarna ska skickas till platser relativt långt från Lund, och båda breven är formulerade snarare som beställningsformulär än som förfrågningar. Intressant nog kan man konstatera att Sjöblom har antecknat pris i marginalen för samtliga böcker på listan över efterfrågade böcker. Han har alltså haft alla de efterfrågade böckerna på lager. Sannolikt har han haft ett lager av alla de vanligaste skolböckerna.

Nederst på de båda breven kan man se summan för de beställda böckerna. På det första brevet står det ”11,55 [kr] Kontant köpta och Betalda den 18/9 94” och på det andra brevet står det kostnad för beställda böcker och ”Frakt -75 11/3 95”. Även om fru von Linde inte har köpt alla böcker Sjöblom har offererat, så har hon haft möjligheten. Man kan alltså konstatera att Sjöblom skickat böcker (även mot faktura, som fru von Linde efterfrågat) över ganska långa geografiska avstånd, och att han har haft ett väl sorterat sortiment av skolböcker. Frågan är hur beställarna har vetat att Sjöblom haft dessa skolböcker. Antingen har de sett att Sjöblom annonserat om just skolböcker eller på annat sätt haft kännedom att Sjöblom var stor på det området, eller så har de haft tillgång till en katalog över Sjöbloms skolböcker. Det senare alternativet känns inte otroligt när man ser på formuleringarna i breven. Fru von Linde skriver ”War god sänd så snart som möjligt nedanstående böcker till min son (...)” och kronofogde P. J. Östberg skriver ”Häri genom får jag ödmjukt anhålla att de i bilagde förteckning omförmälde böcker måtte genom Eder försorg med omgående mot postförskott öfversändas till min son (...)”. En annan intressant aspekt är att de valt att beställa skolböckerna hos Sjöblom, trots de relativt omfattande geografiska avstånden. Kanske hörde hans skolbokssortiment till de mest väl sorterade i södra Sverige. Kanske hörde han till de få som faktiskt erbjöd kataloger över läromedel.

Ett brev från en skollärare [namnteckningen svårtydd] daterat Bosarp den 9 februari 1897 är också intressant (DSC_0500). I brevet beställs ”ytterligare 7 ex.” av *Zoologisk Atlas*⁴⁹ som ska läggas till kyrkoherde Serners tidigare beställning. Det rör sig alltså sannolikt om en beställning till en skola som kyrkoherden intressant nog är delaktig i. Nederst på brevet har Sjöblom antecknat ”7 ex x 0,30 = Kr 2,10 afsända d. 24/2 97”. Det förefaller alltså som att Sjöblom återigen haft tillgång till ganska många exemplar, eventuellt en restupplaga. Man kan också tänka sig att Sjöblom var väl medveten om vilka böcker som var populära undervisningsmaterial, och att han tog hem aktuell eller nyutkommen litteratur. När det gäller kyrkoherdens böcker kan vi notera att Sjöblom ombesörjde frakten, och att böckerna – trots ett relativt kort avstånd – inte hämtades av köparen eller hans ombud personligen.

Ytterligare ett brev pekar mot att Sjöblom har handlat med restupplagor. Det är ett brev från

49 Kan möjligtvis vara Carl J. Sundevalls (1801-1875) *Zoologisk handatlas* som utkom i flera upplagor mellan 1843 och 1863, men det är nästan lika troligt H. Leutemanns *Zoologisk Atlas*, som utkom i Köpenhamn 1888.

Wilhelm Olsson daterat Christianstad 5 augusti 1892 som innehåller ett erbjudande till Sjöblom om att köpa restupplagor av några titlar på en bifogad lista (som sannolikt förkommit) (DSC_0290). Wilhelm Olsson har fått i uppdrag att sälja dessa ”såsom makulatur” av ägaren till böckerna. Av en bokhandelskännare har han ”blifvit uppmanad söka få någon antiqvariebokhandlare inköpa några exemplar af åtminstone de värdefullaste af dessa böcker för att rädda de samma från fullständig utgång ur bokmarknaden.”. Olsson är själv förlagsägare och har inte någon god uppfattning om de erbjudna arbetenas värde, men ber Sjöblom att själv ge sitt pris på dem om han är intresserad. Om Sjöblom verkligen köpte några av de av Olsson erbjudna arbeten framgår inte. Men Sjöblom har med all sannolikhet handlat med restupplagor, de sju beställda *Zoologisk Atlas* tyder på det, och i satiriska ordalag har det berättats om hur Sjöblom gång på gång försökte pracka på folk svårsålda restupplagor⁵⁰.

Handel via ombud och kommissionshandel

Sjöblom var en mångsysslare. Vi vet redan att han parallellt med antikvariatverksamheten under flera decennier (fram till cirka 1904) drev ett omfattande kommersiellt lånebibliotek och han troligtvis vid sidan av försäljning och utlåning av böcker även sålde pennor, papper, kuvert m.m. (för vidare information, se ”Spår efter J. A. Sjöblom”). En del brev i korrespondensen vittnar också om att han bedrivit handel via kommissionärer och ombud.

Ett brev adresserat till ”Bror Sjöblom!” från J. W. Engström, daterat Lomma 18 januari 1893, handlar om försäljning av kartor (DSC_0249-DSC_0250). Engström berättar hur det gått med försäljningen av två kartor (vilken karta det är berättas inte). Den senaste kartan (fjärde upplagan) är lättsåld, pris fyra kronor. Men han har visst bekymmer med försäljningen av tredjeupplagan för samma pris, då den är ”ej så vacker eller så starkt inbunden som 4de upplagan”. Brevskrivaren undrar då om Sjöblom kan tänka sig att sälja den för 3,75 istället och ber Sjöblom skriva ett brevkort om han motsätter sig. Allt pekar alltså mot att Sjöblom haft en kommissionär i Lomma som sålt kartor åt honom. I slutet av brevet har Engström skrivit en liten hälsning till Sjöbloms jungfru Johanna (för mer information, se ”Spår efter J. A. Sjöblom”) och tydligen bifogat 80 öre, som han varit skyldig henne.

Ett brev från organist Fredrik Nilsson, daterat Skabersjö den 15 november 1894, berättar mer om Sjöbloms auktionsinköp (DSC_0413-DSC_0414). Brevet verkar ha medföljt ett antal

50 Ambrius, s. 74.

böcker som Sjöblom har köpt på auktion i Oxie genom Nilssons försorg. Nilsson redogör för hur det gått med det inropsuppdrag han haft för Sjöblom (han har ropat in ett flertal) och några rader ägnas åt att förklara varför Nilsson bjudit fem öre mer än bestämt på ett av utropen. Nilsson fortsätter sedan med att berätta att "[då] jag troligen snart kommer att hålla ett par auktioner torde jag få bedja om uppdrag att på dessa ställen inropa de böcker hvilka icke vid denna auktionen, men möjligen då kunna erhållas" och avslutar brevet med "Jag skall sända katalog.". Sjöblom tycks alltså, i okänd omfattning, ha använt sig av ombud på auktioner i Skåne. Troligtvis har han, som brevet antyder, själv genomgått auktionskatalogerna och antecknat tänkt maxbelopp för de utrop han funnit intressanta och sedan låtit betrodda personer sköta budgivningen åt honom.

Ett brev tyder på att även Sjöblom agerade mellanhand åt sina kunder. Brevet är daterat den 27 augusti 1892 (utan ort och avsändares namnteckning svårtydd) och tyder på att Sjöblom varit förmedlare mellan privatpersoner och förlag (DSC_0242). I brevet efterfrågas ett "felritt" exemplar av *Uppfinningarnas bok*⁵¹. I korrespondensen återfinns sedan ett telegram daterat Piteå den 6 september 1892 med texten "Lemnat felfria Uppfinningarnes bok komplett för 35 kronor, sänd summa Kontant Seelig Comp Stockholm [undertecknat:] Wisén" (DSC_0243). Med tanke på den korta tiden mellan de båda skrivelserna är det troligt att Sjöblom beställt verket hos Seelig & Co för kundens räkning.

Ett brev från en kund antyder att handel per bud inte bara använts av Sjöblom, utan även av hans kunder. Nästan som ett alternativ till postorder ber A. R. Persson i Norrton i ett brev daterat den 14 december 1895 Sjöblom om att skicka Holmgrens *Naturlära*⁵² med budet Jöns Andersson, så att den felstavande Persson kan få boken "öfver djulen" (DSC_0427). Andersson har precis som den ovannämnde Granstedt önskemål rörande skicket på boken, om än ej så detaljerat; "Jag önskar icke hafva någon af de aldra sämsta exemplaren utan utan [sic!] ett som är rent och snyggt". Och om Sjöblom inte har den efterfrågade boken i lager ber Persson honom att visa budet "Andersson till något annat antikvariat med titel på den omnämnda boken". Persson inflikar också en vädjan om att få boken så billigt som möjligt, då "Jag har af herr Sjöblom inköpt många läroböcker både på svänska och flera utländska språk". Här möter vi alltså ännu en kund som har specifika önskemål och krav på boken både vad gäller skick, leverans och pris samt är angelägen om att få tag på boken, även om Sjöblom inte har den. Han finner dessutom anledning att pruta.

En hel del av Sjöbloms kunder verkar ha skött sina ärenden på distans. Vissa har använt sig av bud, andra har fått sina böcker sända per post. Det första exemplet är från Anna [svårtytt

51 Otto Wilhelm Ålund (1822-1901): *Uppfinningarnas bok. Öfversigt af det industriella arbetets utveckling på alla områden*. Utkom i 7 band mellan år 1873 och 1875.

52 Förmodligen Leonard Holmströms [inte Holmgren!] *Kort lärokurs i naturlära och landthushållning. I, Naturlära* utgiven i Lund 1888.

efternamn] via ett brev daterat Ryd, den 29 juni 1893 (DSC_0262-DSC_0263). Hon vill ”låna några bra, helst nyttkomna böcker, på en eller två mån[ader], en 8 á 10 st.”. Hennes man ska komma med tåget ”i början af nästa vecka” och hon ber Sjöblom skicka ett stadsbud med böckerna till stationen och ge dem till maken. Betalningen ska ske till stadsbudet och Anna ska återkomma med tågtider och ber Sjöblom ange belopp som ska betalas.

Ett annat brev är från Carl Wendz, daterat Gustavsberg den 30 oktober 1892 (DSC_0284). Brevet är adresserat ”Sjöbloms Lån-Bibliothek Lund” och Wendz anhåller om att få ”Eder katalog med lånevillkoren för abonnent å Bibliotheket. Emedan jag bor på så långt afstånd önska då jag på en gång få ett större antal böcker tillsänt, för att undvika de täta [oläsligt] och dermed alltid förenade kostnader.”.

I ett redan tidigare citerat brev från Joh. Thysen, daterat Häglinge per Sösdala den 5 maj 1894 (DSC_0307-DSC_0308) finns instruktioner för böckernas transport från Sjöblom till sockenbiblioteket: ”Böckerna, omsorgsfullt emballerade, väntas pr järnväg och pr omgående under nedanstående adress”. Järnvägen innebar sedan dess start år 1852, som tidigare nämnts, en oerhörd förbättring för postgången. Den var både pålitligare och billigare än de flesta andra transportsätt.

I det tidigare citerat brev från K. Malmström i Ljungbyhed angående Reclams *Menniskokroppen, dess byggnad och lif* (DSC_0388) ombeds Sjöblom att: ”skicka mig det omgående per järnväg och mot efterkraf eller åtminstone så att det skull[e] vara här sednas[t] den 10 juli”. Järnvägsposten verkar alltså ha varit det föredragna transportsättet om det skulle gå undan.

Ett ovan citerat brev från konservator Carl J. E. Granstedt, daterat Ängelholm 23 juli 1895 (DSC_0456), innehåller information om priset för hela handeln: ”Boken 4.00 Porto – 65 afsänd d. 25/7 95 betald 29/7 95”. Boken har tydligen skickats med ordinarie post och portokostnaden har uppgått till 65 öre. Det motsvarar idag cirka 38 kronor och har alltså utgjort en betydande del av bokens kostnad, idag motsvarande cirka 240 kronor. Det intressanta är att så många affärer avklarades brevledes. Det är dock långt ifrån alla böcker som beställs via brev som sedan skickas med post. Vissa hämtas i stället i butiken. Många skickar förfrågningar, både rörande bokbeställningar eller ekonomiska ärenden per brev, där man idag snarare kanske hade föredragit att skicka en förfrågan via e-post eller att ringa upp personen. Ett exempel är från ovan citerade brev från R. Nilsson, daterat Malmö den 30:e december 1886 (DSC_0506-DSC_0507) där Nilsson avslutar brevet med att ”Så snart penningar från endera håll har kommit in skall jag ögonblickligen infinna mig antingen här i Malmö⁵³ eller genom resa till Lund!”.

53 Sjöblom hade, som uppsatsen ”Spår efter J. A. Sjöblom” kunde påvisa, butik även i Malmö, på Kalendegatan, och det är förmodligen denna som avses.

Handel med kollegor

En mindre korrespondens mellan Gullberg & Cnis Antiquariat⁵⁴ i Stockholm och Sjöblom ger en intressant inblick i hur verksamheten har bedrivits i förhållande till ett samtida, större antikvariat. Första skrivelsen utgörs av ett längre brev från Gullberg & Co daterat Stockholm den 22 augusti 1891 (DSC_0306). Med brevet har tydligen Gullberg & Co:s skönlitteraturkataloger 18 & 27 bifogats. Gullberg & Co nämner sedan en lång rad titlar och författare vars böcker de önskar förvärva. Tanken är att det ska ske via byteshandel, och att Sjöblom ska ange vilka böcker i kat. 18 & 27 han kan tänka sig i utbyte. Gullberg & Co önskar till största del köpa teologi, och Sjöblom verkar ha efterfrågat skönlitteratur i utbyte.

Därefter följer ett brevkort daterat Stockholm den 17 oktober 1891 (DSC_0303). Gullbergs antikvariat efterfrågar återigen en rad böcker. De efterfrågade böckerna är Arndts *Davids psaltare*⁵⁵, Steinmetz *Marci Evangelium*⁵⁶, Småskrifter av Luther, Roos Skrifter⁵⁷, böcker av Rambach, Schartau, Rudin, Besser, Rincks *Den sista tidens tecken*⁵⁸, Hoofs *Epistelpostilla*⁵⁹, Starkes *Bibelverk*⁶⁰, Gezelius *Bibelverk*⁶¹ från 1711 samt Wieselgrens *Smålands beskrifning*⁶². Brevskrivaren på Gullberg & Co emotser ”svar omgående” med prisuppgift. Sjöblom svarar på förfrågan den 22 oktober 1891 (DSC_0302). Svaret består av en lista med 14 titlar med pris antecknat för var och en. Nederst på listan har Sjöblom skrivit ”fraktfr. Stockholm”. Det sammanlagda inköpspriset för alla böcker blir 91 kronor (omkring 5000 kronor i dagens penningvärde baserat på historiska KPI-värden; för mer info se ”Spår efter J. A. Sjöblom”). Hos Gullberg & Co är man inte helt nöjd med Sjöbloms prissättning, och i ett svar daterat den 26 oktober 1891 skriver man att ”Prisen på böckerna äro mycket höga och torde nog kunna sättas något billigare” (DSC_0304). Av de offererade böckerna önskar de köpa endast två, en av Rambach och en av Roos, för sammanlagt 6,50 kronor, förutsatt ”att böckerna är kompletta och fraktfritt expeditioneras”. Gullberg & Co

54 Gullberg & Cnis Antiquariat, Norrlandsgatan 11, Stockholm – *Lager af äldre och nyare, svensk och utländsk litteratur; planschverk m. m. Kataloger sändas gratis! Anskaffar all litteratur, som är möjlig att erhålla. Inköper Boksamlingar och enskilda värderikare arbeten.*

55 Utkom i 16 upplagor mellan 1732 och 1916.

56 Utkom i Hudiksvall 1873.

57 Magnus Friedrich Roos (1727-1803) Skrifter utkom i en stor mängd upplagor under 1800- och 1900-talen; de flesta kring sekelskiftet 18/1900.

58 Utkom i Lund 1867.

59 Ingen uppgift.

60 Christoph Starkes (1684-1744) *Synopsis bibliothecae exegeticae* (...) utkom i en stor mängd upplagor under 17- och 1800-talen.

61 Johannes Gezelius (1647-1718) *Biblia, thet är all then heliga skrift på swensko* (...) var den första omfattande bibelkommentaren på svenska vars förstaupplaga utkom mellan år 1711 och 1728.

62 Utkom i tre upplagor mellan 1842 och 1847.

dikterar vidare villkoren för betalningen: ”De kunna sändas mot efterkraf med qvittens”. Tydligt är Sjöbloms handskrivna lista (DSC_0302) bara en avskrift av en mer detaljerad boklista som han sänt Gullberg & Co, för i brevet refereras till olika bandtyper samt att ”då Rambachs *Betraktelser öfver Jesu lidande*⁶³ ej är komplett, kunna vi alls ej reflektera på den.”. Gullberg & Co är dock fortfarande intresserade av en del av böckerna, men önskar då få lägre pris. I ett postscriptum sist i brevet, skrivet med annan penna, meddelas att ”Skulle samma böcker som vi omnämnt i vårt föregående bref möjligen till medio af November anskaffas till något så när antagliga priser äro vi hågade att köpa dem. (½ eller boklåspriset ej öfver)”.

Krocken mellan det större huvudstadsantikvariatet och Sjöbloms mer landsortspräglade verksamhet är tydlig. Gullberg & Co har delvis färdigtryckta brevpapper, de skickar tryckta kataloger till Sjöblom, de undertecknar sina brev med ”Gullberg & Co” och de har tydliga åsikter vad gäller Sjöbloms prissättning. Tonen i avspisandet av det defekta exemplaret av Rambachs *Betraktelser* (...) bär nästan spår av hån och anvisningarna i Postscriptumet i det sista brevet kan uppfattas som lätt översittaraktiga. Någon vidare brevväxling mellan Sjöblom och Gullberg & Co finns ej i korrespondensen.

I ett brev från K. Malmström i Bonarp i Ljungbyhed daterat den 24 juni 1894 berättar brevskrivaren att han hört att Sjöblom har Reclams *Menniskokroppen, dess byggnad och lif*⁶⁴ (DSC_0388). Malmström har, liksom tidigare postorderkunder, specifika önskemål och krav rörande sin beställning: ”Är ifråga varande exemplar felfritt, så att ingen af de 15 färglagde planscherna äro förstörda, och kan säljas för ett pris af 9 kronor så skicka mig det omgående per jernväg och mot efterkraf eller åtminstone så att det skull[e] vara här sednas[t] den 10 juli ty i medio af Juli kommer jag att resa till Malmö och då får jag efterfråga den hos Pålsson om hon ej anländt innan dess.”. Malmström har alltså önskemål rörande både skick, pris, betalning och t.o.m. transportsätt. Järnvägsposten var, som tidigare nämnts, den snabbaste och ofta billigaste transportmöjligheten för böcker. Och avslutningsvis nämner Malmström, nästan som ett litet hot, att om Sjöblom inte behandlar orden snabbt och ger rätt pris, så går han till en konkurrent. Pålsson hade det största (och enda) antikvariatet i Malmö och var troligtvis Sjöbloms främste konkurrent i Skåne.⁶⁵

Men Pålsson och Sjöblom verkar ingalunda ha varit ovänner. I ett brevkort daterat Malmö den 28 mars 1898 ber Pålsson Sjöblom hämta ett verk på auktionskammaren åt honom och skicka det till Malmö ”med budet imorgon” (DSC_0231). Andra brev visar att Sjöblom och Pålsson i själva verket varit betydligt mer än bara goda kollegor. I ett brev daterat Malmö 31 augusti 1893

63 Förmodligen 1828 års upplaga (ännu en utkom år 1891).

64 Utkom i Stockholm 1883-84.

65 Ambrius, s. 33.

inbjuds Sjöblom till Olof och Emma Pålsson för att ”dricka en liten tuting (...) [då] vi skall hafva vår flicka döpt” (DSC_0344).

Ekonomiska mellanhanden – risker i samband med distanshandel och utlåning

Ett brev från en person vid namn P. Lenander, daterat Vagnshärad den 3 augusti 1891, är lite märkligt (DSC_0292-DSC_0293). Brevskrivaren, en gammal vän till Sjöblom, har nu blivit präst vid Strängnäs stift och önskar därför köpa en rad teologiska arbeten. Lenander nämner titlarna på arbetena och ber Sjöblom skaffa dem, och säger att han gärna får söka dem på auktion, eftersom, skriver han ”[jag] vet ej om Du ämnar fortsätta din bokhandel”. Det är svårt att säga varför Lenander säger så, om det finns en grund till det eller om det bara är taget ur luften. Sjöblom har vid denna tid bedrivit sin verksamhet i nära 25 år, men det är ju inte omöjligt att han råkat i ekonomiska trångmål och att Lenander känner till detta.

Ett annat brev är inne på samma spår, trots att det är daterat nära tre år senare. Det är ett brev från en person vid namn J. Welander, daterat Billeberga den 9 maj 1894 (DSC_0345-DSC_0347). Brevet är ett svar på en fordran från Sjöblom. Welander har kapital hos fordringsägare som har gått i konkurs och kan därför inte betala. Trots att Sjöblom alltid ”har varit god mot mig” och ”aldrig tagit ränta mer än 6 %” kan Sjöblom inte räkna med att få betalt. Det är så illa ställt med Welanders ekonomi att han ”sedan jag fick Ditt bref starkt tänkt på att begära mig sjelf i konkurs”. Fortsättningen är intressant: ”(...) ty jag kan förstå af Dina upprepade jämmeriader, att Du har icke långt igen Du heller. Kunde du på 3 á 4 år blifva af med med 50 á 60 tusen kronor, så är det märkvärdigt, att det gått så många år, som det har, då du icke haft annat att lefva af än oerhörda skulder. Det vore därför mycket orätt af mig att nu igen låna upp några hundra kronor åt Dig och så kanske på grund af Din olyckliga ställning om en liten tid drifvas till konkurs om nya långifvare skulle gifva förhinder. Jag skulle ju nog vilja fråga dig, hur länge Du tror, att det går med Dina affärer, men Du är så nödställd, kan Du troligen icke gifva något besked.”. På brevets framsida har Sjöblom antecknat i blyerts ”Skyldig mig Kr 800:00 -”. I dagens penningvärde motsvarar detta närmare 50 000 kronor⁶⁶. Vad Welander menar med att Sjöblom ”blifvit af med” 50-60 000 kronor är svårt att säga. I dagens penningvärde motsvarar detta en cirka 59 gånger större summa, alltså 2 950 000 – 3 540 000 kronor⁶⁷. Någon gång vid 1800-talets slut vann Sjöblom en större summa på det danska Klasselotteriet och han använde troligtvis en stor del av vinsten till att uppföra en stor

66 KPI: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____33895.aspx (besökt 2011-01-21).

67 Ibid (besökt 2011-01-21).

villa på Svanegatan (se ”Spår efter J. A. Sjöblom” för mer info). Det sägs dock att Sjöblom lånade ut pengar friskt, och att detta så småningom ledde till en ekonomiskt mycket svår situation för Sjöblom, och att han bland annat därför nödgades sälja sitt hus.⁶⁸ Sjöblom hade det troligtvis ekonomiskt skralt, men han upphörde aldrig vid någon tidpunkt med sin verksamhet. En formulering i brevet tyder på att Sjöblom faktiskt hade relativt omfattande utlåning av pengar: ”(...) då Du i dessa tider kan hafva 6 % för Dina utlånta pengar, så har Du ju goda inkomster. Det har icke jag (...)”. Ett annat brev stöder uppfattningen att Sjöblom möjligtvis lite för villigt lånade ut sina pengar. Brevet är från ”din vän Cecilia” och är daterat (DSC_0428). Troligtvis är det från december 1894, då det låg mellan två brev daterade den 14 december 1894. Det lyder som följer: ”Broder Jacob! Du gör mig en riktig tjänst om du idag skaffar mig lite penningar. Jag skull[e] nemligen ut idag med 100 Kr: men fattas circa 50 Kr: om du nu ville skaffa mig lite så tänkte jag låna för resten om jag kan få. Gör nu hvad du kan. Jag beklagar sorgen efter din moder. Din vän Cecilia Glad jul”. Det är nästan svårt att inte få en lite olustig känsla av formuleringarna i brevet. En lånevädjan som avslutas med ”Gör nu hvad du kan” och sedan ett nästan i förbifarten nämnt ”beklagat sorgen”. 50 kronor (idag nära 3000 kronor i dagens penningvärde⁶⁹) är ju egentligen inte någon struntsumma.

Ett annat brev, från Axel Lindstedt, daterat Näranhult den 8 augusti 1893, är av mer hjärtskärande karaktär (DSC_0190-DSC_0191). Brevet är ett svar på en begäran från Sjöblom om att skicka tillbaka en lånebok. Dessutom innehåller det ett erbjudande om att köpa böcker: ”Långt omsider är jag i tillfälle att kunna återsända ”Gustaf III och Hans omgivning”⁷⁰ som jag efter oändligt bråk lyckades återfå från Wexiö. Jag beder Herr Sjöblom, så innerligt, att förlåta mig för slarvet (...). Ack, gode Herr Sjöblom, gör mig, olycklige stackare, den stora tjänsten och köp medföljande böcker⁷¹, som är hela mitt bibliotek, många goda saker äro deribland. Min nöd är stor, därför anropar jag ur djupet af mitt hjerta Herr Sjöblom om att betala mig så mycket som möjligt, ack, om jag fick tio kronor! (...) jag är i stort behof om hjälp till lite kläder, jag har det så förfärligt bekymmersamt och min nöd är stor! Herr Sjöblom har alltid visat mig stackare vänlighet, och därför vågar jag hoppas att Herr Sjöbloms goda hjerta icke heller nu förnekar sig! (...) Jag har, för endast födan varit här i Lomma och styft arbetat, till hösten måste jag begifva mig till Lund, hur ogera jag gör det, för att försöka få någon hjälp för vintren. Wid allt hvad som är Herr Sjöblom heligt och kärt anropar jag dem om att hjälpa mig så mycket som möjligt och snart! Med djupaste högaktning och tillgifvenhet ödmjukligen Axel Lindstedt”. Brev som detta, med erbjudanden om

68 Ambrius, s. 67.

69 Ibid (besökt 2011-01-21).

70 Utkom i två upplagor, Stockholm 1859 respektive 1884.

71 Eventuell bifogad lista med böcker har förkommit, om det inte rört sig om böckerna i sig, som kommit med bud.

bokköp som angränsar till anmodan om allmosor, har säkert varit svåra att säga nej till. Kanske har Sjöblom accepterat, och betalat mer för böckerna än vad som kunde löna sig. Man vill ogärna tro att Axel Lindstedt slår på stora trumman bara för att få bra betalt för böckerna, men den möjligheten finns naturligtvis också. En av Sjöbloms egenskaper var enligt senare, romantiserande källor, snålhet. Men många verkar, åtminstone om man ska tro breven, ha förlitat sig till just Sjöbloms givmildhet. Sjöbloms svar på brevet är inte bevarat, men han verkar i allmänhet ha varit tålmodig och hjälpsam i svåra tider. Att det finns flera vädjande brevskrivare tyder på detta. Det är svårt att avgöra om dåliga affärer i allmänhet eller alltför omfattande utlåning har varit den största orsaken till Sjöbloms ekonomiska problem, men på något sätt har han blivit av med stora summor. Det beror sannolikt inte på slarv i affärerna; mina tidigare undersökningar har pekat på motsatsen och han framstår som en duktig affärsman. Kanske har en för stor snällhet varit boven i dramat.

En mycket stor del av breven till Sjöblom är svar på kravbrev. Långt de flesta håller en mycket god och vänskaplig ton, och utifrån svaren förstår man att breven från Sjöblom också gör det. I ett brev från A. N. Grynmark [?] daterat Gunnaröd den 5 juli 1888 (DSC_0135-DSC_0136) kan vi läsa: ”Min bäste Herr Sjöblom! Jag tror vi leka kurragömma med hvarandra (...) Naturligtvis är det i sin ordning att ni ”björnar”⁷² mig, och jag tackar Eder, dels därför att Ni ej oftare ansatt mig, dels för den humana och kärvännliga ton i hvilken Edra bref äro affattade.”. Många av ”svarsbreven” är utomordentligt vänligt författade och håller en väldigt personligt ton. Ett exempel är ett brev från Maria Nilsson, daterat Sävsjö den 5 augusti 1889 (DSC_0371-DSC_0372): ”Bästa Jacob! Besvarande Jacobs vänliga bref till Mor af 2. dennes, får jag härmed bedja Jacob om möjligt vara god gifva Mor anstånd tills i början af Oktober, då hon skall öfversända så stor afbetalning som är henne möjligt (...) Gustaf, Stina och Fredrik äro ock hemma. Mor, moster och alla syskonen förena sig med mig i hjertligaste helsningar till såväl Tant som Jacob.”. Brevet kan mycket möjligt vara från en släkting eller nära vän, och utgör i så fall ytterligare ett exempel på Sjöbloms ibland alltför stora frikostighet. Men det kan också handla om en kund som genom att anlägga en mycket personlig ton gör det svårt för Sjöblom att ”ta i med hårdhandskarna”.

Det finns ett antal brev som uppenbarligen utgör svar på Sjöbloms begäran om reglering av skulder, och de flesta slutar med att skulden inte kan betalas för tillfället. Ett exempel på trassliga ekonomiska mellanhavanden är ett (inkomplett och osignerat) brev daterat Strömstad den 28 juli 1887 (DSC_0477-DSC_0480): ”Bäste wän och Broder! Som du ser af öfverskriften till denna min Skrifvelse befinna jag mig i Strömstad (...) [och] detta är orsaken att du ej förr hört något från mig. (...) Som du vet har jag ju länge varit sjuk (...) [och jag vill] nu endast återupprepa det för att derigenom kunna visa dig, min bäste broder, att det ej varit brist på vilja som gjort att du ej hört av

72 Skicka indrivare till någon.

mig. (...) Jag är hjertens ledsen att du måst inlösa eller rättare inbetala amorteringen på mitt lån, och skall jag då min vistelse här tilländalupit och jag åter kan börja tjänstgöra skicka dig mera. Broder! Du får icke tvifla på mig. War viss uppå att jag icke skall glömma all den vänskap du visat mig. Du skall aldrig, så vitt jag får lefva och kan förtjena något behöfva förlora något på mig. Tro mig! (...) Förlåt mig broder min oförmåga (...). Helsa till gamla Lundabor, som vi gemensamt känna och Låt mig fortfarande få i din vänskap innehafva ett rum som jag sätter stort värde uppå. (...) War alltså icke ond på mig, att du fått lägga ut för mig, då jag icke kunnat (...)"'. Om det stämmer att Sjöblom tvingats inlösa eller amortera ett lån åt brevskrivaren, är det inte omöjligt att det handlar om ett borgensåtagande från Sjöbloms sida.

Ytterligare ett exempel är från Thilda Nilsson, i ett brev daterat Sävsjö den 27 juli 1887 (DSC_0503-DSC_0504). Nilsson betalar 25 kronor av sin skuld, och berättar vidlyftigt om barnen, som befinner sig i Karlskrona, Uddevalla, Köpenhamn, Göteborg och Uppsala. Förklaringen till att hela skulden inte kan betalas är att de "har så dåliga tider i det fattiga Småland. Nilsson har varit Sjuk o är ännu Sedan i mars månad o vi har Sökt Läkare den ena efter den andra, men ingenting har synt till någon förbättring (...)". Avslutningsvis ber brevskrivaren om Sjöbloms överseende och sänder hälsningar till "Fru Sjöblom". Ett sista exempel är av en annan typ. Brevet är från R. Nilsson och är daterat Malmö den 30:e december 1886 (DSC_0506-DSC_0507): "Broder Sjöblom! Gerna hade jag gått din önskan till mötes, men penningar 2000 Kr som jag skolat hafva redan den 5 september ha uteblifvit (...) Jemte denna omständighet, har jag mycket goda utsikter att till att få betala 581 Kronor för annan person på grund af konkurs. Utan ofvannämnda 2000 väntar jag så att säga hvarje timme på cirka 1700 Kr som enligt beräkning borde varit inne före Jul (...)". Genom att hänvisa till olika stora summor⁷³ som uteblivit försöker brevskrivaren sannolikt i det närmaste förminska storleken (och därmed betydelsen) av den av Sjöblom efterfrågade summan. Det framgår inte av brevet hur stor denna var, men den var sannolikt betydligt mindre än beloppen R. Nilsson nämner.

Möjligtvis har Sjöblom sparat brev av denna karaktär i högre utsträckning än andra, kanske för uppföljning, men svårighet att betala verkar ha varit utbrett bland Sjöbloms kunder. Det intressanta är att det i många fall förefaller röra sig om kapitallån snarare än om obetalda böcker. Breven ger också en aning om den nöd och fattigdom som kunde drabba vem som helst i ett samhälle utan dagens skyddsnet. Det var inte bara en, utan många, som tydde sig till Sjöblom i en svår stund.

73 Utgår man från historiska KPI-värden motsvarar 2000 kr år 1886 cirka 118 000, 581 kr cirka 34 000 och 1700 kr cirka 100 000 kr.

Studenterna – handel på krita?

Som undersökningen i ”Spår efter J. A. Sjöblom” visar, utgjorde gruppen studenter/skolungdomar hela 46 % av dem som sålde böcker till Sjöblom. Denna grupp var alltså betydligt större än den näst största gruppen, som var akademiker (26 %) och den tredje största, som var arbetare (16 %). Två brev från terminsstarten 1893 visar att en del studenter använt sig flitigt av Sjöblom. Det första brevet är från den före detta studenten Karl Hagström och är daterat Jönköping den 6 januari 1893 (DSC_0198). Karl Hagström ska lämna studielivet i Lund (dock inte staden) och därför ”beder jag herr Sjöblom vara af den godheten att skicka mig en nota på hvad jag är skyldig. Om jag ej har misstagit mig har jag betalt något öfver 20 Kr. Jag tror jag har betalt inalles (25?) Kr.”. Hagström ber sedan om en ”nota” som han ska betala då han kommer till Lund igen den 1 mars för att leta efter ”en plats”. Det andra brevet är från hovrättsextraordinarie Hans Christenson och är daterat Skara den 11 januari 1893 (DSC_0336-DSC_0337). Christenson har föregående höst sålt en del böcker till Sjöblom, däribland, *Hvad skall man bli af Hubendick*⁷⁴, som han nu önskar återköpa. Christenson beskriver detaljerat bokens utseende och tillägger att han önskar få ”veta om något annat [exemplar] fin[n]s af samma bok” om hans har sålts. Det är intressant att se hur nära förbunden Sjöblom och hans verksamhet förefaller vara med studenterna och deras studietid. Vi vet redan att studenterna var de som oftast sålde böcker till Sjöblom, och ovanstående exempel passar väl in i det mönstret. Det finns tyvärr inga försäljningskataloger bevarade som kan bekräfta det, men gissningsvis utgjorde studenter en viktig grupp, om inte den största, även när det gällde Sjöbloms försäljning. Ovannämnda två exempel är troligtvis bara två av många liknande exempel. Av Jönssons brev får man i det närmaste känslan av att han nu, när studielivet är över, ”gör upp räkenskapen” med Sjöblom. Man kan mycket väl tänka sig att det under de gångna studietiderna förekommit ett ömsesidigt köpande och säljande av skolböcker, och när studietiden är över summerar man räkenskaperna och i Jönssons fall slutar det med en skuld på 20 kronor. Kanske har det varit vanligt att studenter fått handla på krita. Christenson har i sin tur lämnat studielivet (och tillträtt sin tjänst som hovrättsextraordinarie) och därför försålt sina studieböcker till Sjöblom. Kan hända har han sålt boken i ett läge där han hade det ekonomiskt kärvt, och nu, då han har en bra tjänst och lön, önskar han köpa tillbaka den. Sjöblom har i så fall fått agera ”pantbank”. Har man också Sjöbloms annonsering om skolböcker i åtanke är det lätt att tänka sig att hans affär har fungerat som navet i ett kretslopp där nya studenter har utgjort köparna och före detta studenter utgjort försäljarna. Ett litet ”bokkretslopp” som har varit ett självklart inslag i studielivet för ett gissningsvis stort antal studenter i Lund genom flera decennier.

74 Ludvig Andreas Hubendick (1835-1914), utkom i fem volymer mellan år 1882 och 1884.

Låneverksamhet

I ovan citerade brev från Carl Wendz, daterat Gustavsberg den 30 oktober 1892 (DSC_0284), ber brevskrivaren om att få ”Eder katalog med lånevillkoren för abonnent å Bibliotheket”. Sannolikt har det funnits en tryckt katalog över Sjöbloms låneböcker⁷⁵. Som undersökningen i ”Spår efter J. A. Sjöblom” visade, så skilde troligen Sjöblom inte på de böcker som tillhörde antikariatet respektive lånebiblioteket. Böckerna i antikariatet – åtminstone en del av dem – kunde förmodligen både lånas och köpas. Stöd för denna teori finner man i ett brevkort från G. A. Broomé, poststämplat Lund, den 18 juli 1888 (DSC_0532): ”Hur ställer sig priset för det exemplaret af ”Anna Karenina”⁷⁶ som min Mor f.n. har till låns? Det utgör 15 häften ”Nya följetongen”. Jag ville ganska gerna köpa den. Högaktningsfullt G. A. Broomé”. Nederst på brevkortet har Sjöblom sedan antecknat ”Kr. 2,75”.

Som några tidigare citerade brev redan visat var det inte helt ovanligt att kunder på relativt långt geografiskt avstånd hörde av sig och lånade böcker. En del ville låna över sommar eller jul och det rörde sig då ofta om ett betydande antal böcker. Ovannämnda Anna i Ryd ville i ett brev från 1893 låna ”8 á 10 böcker” i en till två månader, och den flitigt citerade Wendz ville få ett ”större antal böcker” skickade till sig till låns. Redan under 1800-talets slut var således ”fjärrlån” en verklighet.

Sjöblom har tydligen, förutom att ha bedrivit en omfattande egen låneverksamhet, även hjälpt kollegor med att starta upp sina lånebibliotek. Tre brev rör Louise Thornbergs lånebibliotek. Det första brevet är daterat Helsingborg den 8 december 1887 och är undertecknat Harald Thornberg (DSC_0527-DSC_0528). Han tackar för ”Eder vänliga uppmärksamhet under vår vistelse i Lund. Vi hålla på med ordnandet af böckerna för katalogen. Det är ett förfärligt göra. (...) Vi [har] haft oturen erhålla ett par dubletter, som vi skulle önskat utbyta för andra.”. Brevet avslutas med en förfrågan om alla böcker som går att få av Leo Tolstoj. Nederst på brevet har Sjöblom antecknat en kort lista med följande titlar: [svårtydd titel] 2,50 Lif och Död⁷⁷, 75 Ungdoms o Yngling⁷⁸ år 1,50 Kosackerna⁷⁹ 2,00. Listan har en klammer omkring sig med summan 6,75 antecknad. Det andra brevet är från Louise Thornberg. Det är daterat Helsingborg den 20 februari 1888 och är av mer ekonomisk karaktär (DSC_0525-DSC_0526): ”Tyvärr är det mig icke möjligt att tillmötes gå Eder derute uttalade önskan. Jag kan icke ens göra någon afbetalning d 1 Mars, som

75 Någon sådan har, trots efterforskningar, ej funnits.

76 Leo Tolstoj (1828-1910) *Anna Karenina* utkom på svenska 1885.

77 Utgiven år 1887.

78 *Från mina barndoms- och ynglingsår* (med okänt tryckår).

79 Utgiven år 1886.

jag lofvat att ”om möjligt” göra.”. Thornberg försätter med att berätta att ”Bibliotheket har tyvärr ej rönt så mycken uppmuntran, som jag hade väntat mig, likväl kan jag ej beklaga mig, ty abonenternas antal stiger så småningom. Men hvarje vecka har jag stora bokbinderiräkningar, annonskostnader o. d. så att jag har många aflopp för mina penningar.”. Det sista brevet är också från Louise Thornberg och är daterat Helsingborg den 1 juni 1888. Brevet innehåller en lista på böcker som Thornberg önskar rekvirera ”å billigaste priset”:

”Nora⁸⁰ af okänd förf

'Kejsar Peter'⁸¹ af Samarow

'Lif och Död'⁸² af Tolstoy

'Susanna Ivanowna'⁸³ af Turgénjev

'Fru Wilhelmina'⁸⁴ af Stinde

'Pengar'⁸⁵ af Ernst Ahlgren

En eller annan bok af förf till 'Ett gatans barn'⁸⁶

'Prinsessan på heden'⁸⁷ af Marlitt

'Guldvifva'⁸⁸ --”.

Brevet avslutas med ”Var god sätt priset så lågt, som det är H[ögaktningfulla]. H[erre]. möjligt. Tyvärr vinner affären endast långsamt framgång.”.

Maria Nilsson var tydligen bekant med Sjöblom sedan tidigare och hon ber om hans hjälp för att starta upp ett lånebibliotek i Karlskrona. I det första brevet, daterat Karlskrona den 14 april 1888 (DSC_0543-DSC_0544) skriver hon att ”Antagligen skall det förvåna Jacob att få bref från mig, men orsaken härtill är att jag kommit på den idéen att såsom livförtjenst försöka komma igång med ett Lånebibliothek här i staden”. Nilsson vill ha hjälp av Sjöblom och föreslår att hon ska få ”ett sortiment böcker i kommission emot vissa villkor”. Nilsson har inte tänkt sig att arbeta heltid med verksamheten: ”Jag har anställning här i sta'n å Karlskrona Lampfabriks Kontor men förmoda[r] att jag dessutom nog skulle hinna med att sköta en dylik befattning”. Anmodan föll tydligen inte i god

80 Förmodligen: *Nora : Roman* af H. Kling (förf: Howard, Markham, pseud. för Mary Cecil Hay), tryckt i Göteborg 1880.

81 Okänd titel.

82 Tryckt i Stockholm 1887.

83 Utkommit i två upplagor: 1872 och 1885.

84 Ej i Libris. Julius Stinde (1841-1905).

85 Ernst Ahlgrens (pseudonym för Victoria Benedictsson) *Pengar* utkom första gången år 1885.

86 Av Hedwig Harnisch Schobert (1858-1919), utgiven 1887.

87 E. Marlitts (1825-1887) *Prinsessan från [!]heden* utkom första gången 1875.

88 Utkom i tre upplagor mellan 1875 och 1880.

jord, och i det andra brevet, daterat Karlskrona den 26 april 1888 (DSC_0547-DSC_0548) förstår man att Sjöblom tackat nej. Men då föreslår Nilsson att hon ska få låna böcker ”under begränsad tid, t. ex. på ett år? Det vore en särdeles stor uppmuntran för mig om Jacob skulle vilja ingå härpå, när jag ej törs utsätta mig för att göra några inköp af böcker nu, då jag ej vet det ringaste om affären skulle bära sig eller ej”. Däremot vill hon gärna betala för böckerna när hon väl fått pengar. Nilsson föreslår sedan att hon kan ta en del av vinsten av utlåningsintäkterna, och att Sjöblom får behålla resten samt att bokföringen alltid ska finnas tillgänglig för granskning om han så önskar, och att hon hoppas att ”Jacob ej tviflar på min redbarhet”. Det sista brevet är daterat Karlskrona den 5 juni 1888 (DSC_0545-DSC_0546) och Nilsson skriver här att hon tänkt mycket över Sjöbloms brev av den 6 maj, och hon meddelar att ”jag för närvarande måste slå ur hågen mina planer vis á vis lånbibliotek, när jag nu ej vågar ingå på de förbindelser, Jacob uppställt, af orsak att jag ej eger egna – utan lånta – medel att disponera öfver”. Avslutningsvis ber hon Sjöblom höra av sig om han skulle ändra sig.

Sjöblom ville alltså inte gå med på Nilssons förslag. Kanske var villkoren ekonomiskt ofördelaktiga för honom, eller så lät han bli av konkurrensskäl. Man får inte glömma att Sjöblom själv hade ett omfattande lånebibliotek som han ju behövde böcker till och att han kanske inte skulle vinna mycket på att få en konkurrent i Karlskrona. En del av Sjöbloms kunder har ju bevisligen befunnit sig på långt avstånd från Lund.

Amerikabrev

I korrespondensen finns en del brev från USA. Breven ligger samlade i två kuvert, ett med brev huvudsakligen från Boston och ett med brev av mer privat karaktär från Evanston.

Det äldsta av Bostonbrevet är från A. J. Lundqvist och är daterat 9 Oxford Street, Boston Mass. den 3 oktober 1888 (DSC_0158-DSC_0160). Brevet inleds med en lista med böcker som brevskrivaren vill att Sjöblom ska skicka till honom. Det rör sig om tio böcker, mestadels ordböcker och lexikon. Lundqvist har nogsamt antecknat deras sidantal och bokhandelspris och påminner Sjöblom om att han tidigare fått köpa en av de nämnda böckerna för tio kronor hos Sjöblom, och han ”hoppas att Ni är lika billig denna gång”. Han anhåller sedan om att få böckerna för ”skäliga priser, såsom om jag vore personligen närvarande, och derigenom göra mig till er permanente kund”. Lundqvist vill att Sjöblom sedan ska skicka ett brev med uppgift om böckernas pris, och sedan ska Lundqvist skicka betalningen via post. Böckerna ska sedan sändas ”väl inpackade i en låda. Jag vet inte hvilket som är bäst, betala frakten här eller i Sverige?, om det vore bäst i

sistnämnda land skall jag sända pengar äfven till den. Efter framkomsten hit får jag nog betala en del till ty böcker draga hög sådan.-". Lundqvist behöver böckerna till sin pågående utbildning i USA. Brevet säger en hel del om det amerikanska utbildningssystemet och om amerikanska bibliotek:

"Denna skola är fri /kostar ej lärjungen något/ samt i likhet med alla öfriga skolor i Förenta Staterna gemensam för båda könen. Här i Boston är ett boklånbibliotek, afgiftsfritt för alla, hvilket säges vara det största i sitt slag i hela världen, det innehåller inberäknadt sina åtta afdelningsställen mer än 453,935 band. Böcker inköpas ständigt. Biblioteket grundades till stor del genom frivilliga gåfvor af böcker och penningar, och erhåller nu årligen af staden omkring 120.000 dollars. Här finnes böcker på alla språk och inte så få svenska, hvaribland Nilssons skandinaviska fauna⁸⁹ (denna har dock latinsk text). Alla Svedenborgs latinska verk finnes, flera af våra skalders arbeten samt Victor Rydbergs skrifter, en del svenska en del öfversatta på engelska (Romerska dagar⁹⁰ och Medeltidens magi⁹¹). Jag tror nästan att alla verk öfversatta till tyska finnas här. Tyska och franska litteraturen är mycket starkt representerad. Liknande bibliotek finnas över allt i Amerikanska städer (...)."

Det andra brevet är daterat Boston den 29 november 1888 och är undertecknat A. J. Lundqvist (DSC_0163-DSC_0164). Lundqvist berättar här att hans syster förmodligen ska komma på besök till våren, och han ber få köpa några böcker som hon kan ta med sig "för att slippa betala så mycket tullafgift". Han önskar bland annat "åt kamrater" beställa tre exemplar av nämnda Nilssons ordbok . Summan för alla böcker, 39,75 kronor, skickar han "ett par dagar senare på det att brefvet må hinna fram först". Han avslutar sedan med att om han syster inte skulle komma, så ombeds Sjöblom skicka böckerna med "posten, det lär vara bäst och bringar dem fortare till bestämmelseorten". Brevet avslutas med "Ny adress: 798 Tremont st. Boston Mass. North America".

Ett brev är daterat Chicago, Illinois, den 24 november 1888 och är undertecknat "Red. af Sv. Tribunen" (DSC_0361). Brevet innehåller en förfrågan om Sjöblom kan anskaffa boken "'Capitola' eller 'Purpurhanden'⁹² (...) 'ofördröjligen'" och är skrivet på företagspapper med "Svenska Tribunen 37 N. Clark Street, Room 23." påstämplat.

Det sista brevet från A. J. Lundqvist är daterat Boston, den 21 januari 1889 (DSC_0154-DSC_0155). Lundqvist tackar för de tillsända böckerna och skriver att tullavgiften är väldigt hög, men berättar att "En tulltjensteman sade mig att alla icke engelska böcker hade varit på förslag att tullfritt [få importeras, men] det afslogs, om en dylik förhandel komme till stånd vore det lättare att komersa.". Lundqvist fortsätter sedan med att beställa ännu två ordböcker, en av Dalin och en av Salenius. Han anmodar sedan om att resterande beställda böcker ska skickas med hans syster.

89 Sven Nilssons (1787-1883) *Skandinavisk fauna* utkom i ett antal upplagor mellan 1819 och 1860.

90 Victor Rydbergs (1828-1895) *Romerska dagar* utkom i tre upplagor (1876, 1877 och 1882) innan år 1888.

91 Utkom år 1865.

92 Jacob Valdemar Torsells *Capitola eller Purpurhanden* utkom i Chicago 1888.

Brevet avslutas med ännu en ny adress: ”15 Kendall st. Boston, Mass.”.

I brevsamlingen finns även tre kvitton på rekommenderade försändelser poststämplade Lund den 29 december 1888 (DSC_0149-DSC_0151). Beloppen är på 1,90 Kr, 2,05 Kr och 2,10 Kr och alla är undertecknade A. Görtzén och adresserade till A. J. Lundqvist, Boston, Mass. På baksidan av ett av kvittona har Sjöblom antecknat: ”Alla dessa böcker äro betalda; äfven frakten”.

Det sista brevet i denna samling är från systemen till A. J. Lundqvist, Augusta Lundqvist, och är daterat Löberöd den 9 april 1889 (DSC_0161-DSC_0162). Hon skriver att hon ska komma till Lund och hämta böckerna som hennes bror har beställt, då hennes ”afresa till America blifvit bestämd ega rum om en tre veckor”.

Förutom ovan nämnda amerikabrev finns det ett som ligger för sig självt i korrespondensen. Det är från E. Holmgren och är daterat Evanston, Ill[inois] den 1 mars 1892 (DSC_0271-DSC_0279). Brevet är mycket personligt i sin karaktär, och redan i inledningen anas att det troligtvis rör sig om Sjöbloms före detta bokbindare, som nu emigrerat till USA: ”Bäste Herr Sjöblom, Hur står det till med Sjöblom nu för tiden, och hvem binder in böcker nu Jag tänker Gustaf gör det.”. Sedan följer en mycket intressant berättelse som syftar till att ”så utförligt som jag kan skildra resan [till USA] för Sjöblom”. Brevskrivaren berättar att han sökt anställning som bokbindare, men att han ännu inte fått någon tjänst. Han har tills vidare fått anställning hos sin kusin i Evanston utanför Chicago, men hoppas få en bokbindaretjänst till sommaren. Brevet förtjänar att återges i sin helhet, vilket det tyvärr inte finns utrymme för här.⁹³ Brevet bekräftar alltså att Sjöblom har haft sina egna bokbindare. Omkring 1892 har han använt sig av E. Holmgren och kanske ovan nämnde ”Gustaf”. I undersökningen ”Spår efter J. A. Sjöblom” har redan påvisats att Sjöblom under 4 månader år 1895 använt sig av åtminstone tre bokbindare: ”Gubben Engström”, ”Fr. Wouch” och ”Bokb. Otto Andersson”.

93 Brevet kommer publiceras i sin helhet på www.henninghansen.se under 2011.

DISKUSSION

Undersökningens betydelse

Det finns, som inledningsvis nämndes, förhållandevis lite forskning om antikvariaten och antikvariatshandeln i Sverige. Större delen av den information som finns att tillgå återfinns i minnesskrifter över vissa mer betydelsefulla antikvariat, i skildringar i historiska verk som i huvudsak är ägnade åt andra ämnen, i mer kortfattade kataloger och i antikvariatsens egen produktion (kataloger, nyhetsbrev och liknande). En del information går även att finna i memoarer, tidningsartiklar och antologier. Utöver detta finns viss information att hämta hos författare som använt sig av existerande antikvariat i skönlitterära skildringar. Några få sammanställningar har utkommit de senaste decennierna, till exempel *Skånska Antikvariat* av Jonny Ambrius och *Svenska Antikvariat*, utgiven av sällskapet Bokvännerna⁹⁴. På akademisk nivå finns så gott som ingenting skrivet om enskilda antikvariat eller om antikvariatsmarknaden i Sverige.

Trots att Sjöbloms antikvariat är Sveriges äldsta fortfarande i drift har inte särskilt mycket skrivit om det. Viss information om Sjöblom finns i artiklar och i ovannämnda *Skånska Antikvariat*. Min egen kandidatuppsats, ”Spår efter J.A Sjöblom”, belyser delar av antikvariatets verksamhet. När det gäller Sjöblom finns dock en hel del material att tillgå, bland annat i personarkivet på LUB, i diverse andra arkiv samt i privat ägo. Sannolikt skulle det vara möjligt att ge en ganska heltäckande bild av verksamheten med hjälp av allt detta material. Föreliggande uppsats har dock inga sådana ambitioner. Det är ett mycket medvetet val att bara fokusera på brevsamlingen.

Att studera brev kan både vara väldigt intressant och krävande. Man har sällan tillgång till en samlad korrespondens, och vanligtvis är bara den ena partens brev bevarade, så även i detta fall. Detta till trots har breven till Sjöblom bidragit med mycket information som det skulle ha varit omöjligt att få tillgång till på annat sätt. De berättar om hur Sjöblom arbetade, hur hans kunder kunde gå till väga och hur de formulerade sig brevlades, hur distanshandeln fungerade och hur en ”fysisk”, butiksknuten verksamhet kunde anpassa sig till förändrade villkor. Mycket av informationen i breven är således av betydelse inte bara för bilden av Sjöblom och hans verksamhet, utan också för antikvariatsbokhandeln (och lånebiblioteken) i Sverige i allmänhet vid den aktuella tiden. Inte minst visar undersökningen på butikägarnas och konsumenternas anpassning till ett idag mycket vanligt handelssätt; nämligen distanshandeln.

⁹⁴ Lidman, Tommy (utg.): *Svenska Antikvariat*. Sällskapet Bokvännerna, Stockholm 1986.

Undersökningens resultatet bekräftar i stora delar de slutsatser som drogs i ovannämnda uppsats, ”Spår efter J.A Sjöblom”. Samtidigt bidrar de med ny information som visar på verksamhetens mycket mångfacetterade natur. Av breven framgår bland annat att Sjöblom både fungerat som en form av låneinstitut och som viktig resurs för nystartade bibliotek.

Det mikrohistoriska perspektivet

I en undersökning av ett så pass outforskat område som de svenska antikvariatsens brevlades verksamhet under 1800-talet är det en utmärkt idé att använda sig av mikrohistoriska angreppssätt. Mikrohistoriska undersökningar har sina svagheter, man studerar till exempel bara ett begränsat material och det finns risker med att dra för vittgående slutsatser. Men undersökningsförfarandet har definitivt sina fördelar. Harbsmeier konstaterar att mikrohistoriska undersökningar av material som kan förfalla vara slumpvist utvalt och av marginell betydelse kan fungera som ett ”ovärderligt komplement” till mer övergripande analyser och tillföra ”nya sammanhang och perspektiv som det annars inte är möjligt att upptäcka”.⁹⁵

Istället för att ge direkta svar leder en mikrohistorisk undersökning ofta till fler frågor, och inte sällan bidrar den med ledtrådar som kan ge nya infallsvinklar och visa på nya undersökningsmöjligheter. Drar man i en tråd får man ofta upp flera spår. En mikrohistorisk undersökning kan således ge detaljerade upplysningar om det enskilda exemplet, samtidigt som den öppnar upp för nya perspektiv.

Denna undersökning har, relativt förutsättningslöst, utgått från en troligtvis endast fragmentariskt bevarad brevsamling som idag omfattar cirka 200 brev, daterade mellan 1885 och 1898. Endast en mindre del av breven har studerats närmare. Trots materialets relativt begränsade omfattning (det är som sagt inte komplett, och det berör endast ett drygt decennium av en 55-årig verksamhet), har undersökningen kunnat bidra inte bara till en mer nyanserad bild av Sjöblom och hans antikvariat, utan även till den allmänna kunskapen om svensk bok- och antikvariatsmarknad under den aktuella tiden. Materialet ger också möjlighet till tvärvetenskapliga studier, och innehållet kan vara av intresse för så skilda ämnesområden som ekonomi, retorik, historia och sociologi, bara för att nämna några exempel.

95 Harbsmeier, s. 9.

Undersökningens resultat:

Undersökningen av breven har tillfört ny information på en rad olika områden, som har samlats under följande rubriker: ”Det sena 1800-talets 'moderna' antikvariat”, ”En antikvariatsbokhandlares ekonomiska situation” och ”Bruket av antikvariaten”.

Det sena 1800-talets ”moderna” antikvariat

Det sena 1800-talets antikvariatsverksamhet, här representerad av Sjöblom, förefaller vara en betydligt mer modern och flexibel företeelse än vad man skulle tro. Delar av Sjöbloms verksamhet är av ett slag som upplevs som nydanande i antikvariatsvärlden idag. Ett exempel är distanshandeln, som till stor del avhandlas senare i diskussionen.

Undersökningen visar att Sjöblom har marknadsfört sitt företag väl. Han har annonserat i stora dagstidningar och även i kalendrar och liknande. Han har gjort reklam för sina båda verksamheter; antikariatet och lånebiblioteket, och han har haft ett omfattande kontaktnät och kunder över stora delar av landet.

På många håll i korrespondensen träffar man på titeluppgifter för böcker som kunder antingen vill sälja eller köpa, och i några fall ges exempel på vad andra antikvariat önskade köpa in. Breven från kvinnorna som önskade bedriva lånebibliotek i Helsingborg respektive Karlskrona säger också en del om vilka böcker som efterfrågades mest. Flera förfrågningar, särskilt de från Amerika, rör ordböcker av olika slag. Sjöblom har också annonserat om att han haft vissa typer av böcker. Ibland har han annonserat om vissa ämnen, till exempel skolböcker eller romaner, och ibland även om specifika titlar, som Melins *Den Heliga Skrift*. Till efterfrågade verk hör också naturvetenskapliga och geografiska verk, och specifika förfrågningar från kunder innehåller allt från religiösa verk från tidigt 1700-tal till tyska utgåvor av Strindbergs *En dåres försvarstal*.

Breven från ett antikvariat i Stockholm är särskilt intressanta, då de säger något om vad som vid tiden räknades som ”säkra” inköp för en bokförsäljare. Den bokförteckning de skickar till Sjöblom omfattar nästan enbart religiösa verk, förutom något enstaka topografiskt arbete. På denna punkt ser man dock en klar förändring till idag; nu är det snarare andra böcker som efterfrågas, och försäljningen av teologiska verk har långt mindre betydelse än den hade i slutet av 1800-talet. Det är kanske inte så att intresset minskat, men andra typer av böcker har tagit marknadsandelar. På den skönlitterära fronten ser man förvånansvärt stora likheter mellan typen av efterfrågade böcker under 1800-talets slut jämfört med idag. På de kommersiella lånebiblioteken, vilka några av breven berör, verkar de mest efterfrågade böckerna ha varit de stora ryska författarnas, Turgjenez och Tolstoys

verk, men även Victoria Benedictssons klassiker.

Många av de böcker som efterfrågas hos Sjöblom är vad vi idag skulle kalla ”förlagsnya” böcker. I ett brev daterat 1894 erbjuds en kund köpa ordböcker som är tryckta mellan 1872 och 1888 och år 1895 sålde Sjöblom ett exemplar av Strindbergs *Die Beichte eines Thoren*, tryckt tidigast 1893. En naturlära som Sjöblom sålde år 1895 trycktes år 1888. Av de teologiska arbeten som Gullbergs antikvariat efterfrågar är de flesta bara ett eller några decennier gamla. Av böckerna på inköpslistorna från Louise Thornberg, som önskar köpa in böcker till sitt lånebibliotek, är merparten bara ett eller två år gamla, och Sjöblom säljer ett flertal av dessa till henne. Detta är rent ut sagt anmärkningsvärt. Trots att böckernas ”hållbarhet” var betydligt längre under 1800-talets slut, och ordinarie bokhandlar faktiskt saluförde titlar i mer än några få år, till skillnad från idag, så sålde Sjöblom böcker som var nästan helt nya. Strindbergsboken och de ryska klassikerna måste alla fortfarande ha funnits att tillgå i bokhandeln. Att antikvariat säljer också helt förlagsnya böcker är ganska vanligt förekommande idag, men det gäller framför allt antikvariat som är extra välsorterade och lite mer ”framåt”.

Sjöblom verkar, precis som en ordinarie bokhandel, ha sålt en hel del böcker i parti, samtidigt som han fungerat som ett slags konsult och ”grossistbokhandlare” av stort mått, det senare bland annat för Louise Thornbergs och Maria Nilssons räkning. Dessa två kvinnor har själva satsat på att bygga upp lånebiblioteksverksamhet, och de vänder sig brevlades till Sjöblom för att få tag på böcker som efterfrågats särskilt. Detta är extra intressant med tanke på att Sjöblom själv bedriver både antikvariat och lånebibliotek. Han måste rimligtvis ha haft minst dubbletter av flertalet av de böcker han sålt vidare, då hans eget lånebibliotek och antikvariat också bör ha haft kunder som efterfrågat dessa. Av breven framgår tydligt att Sjöblom fungerat som en resurs för andra lånebibliotek, och då i synnerhet för verksamheter under uppbyggnad.

Annonseringen av exempelvis Melins *Den Heliga Skrift* tyder på att Sjöblom har haft större mängder av vissa titlar, kanske restupplagor från förlag. I ett brev från ett förlag erbjuds Sjöblom att köpa upp just restupplagor, så det är inte omöjligt att så varit fallet. Sjöblom har, som tidigare nämnts, annonserat om att han saluför just skolböcker, och flera skrivelser rör just denna typ av böcker. Kunder har skickat hela litteraturlistor för olika årskurser och Sjöblom har i de flesta fall kunnat erbjuda kunden så gott som alla de efterfrågade böcker, vilket tyder på att han haft ett välsorterat och omfattande lager av skolböcker med flera exemplar av varje titel. Försäljningen av *Zoologisk Atlas*, där en kund beställer ”ytterligare” sju exemplar av boken pekar också på att Sjöblom ska ha haft mindre lager av flera mer efterfrågade böcker. Handeln med *Uppfinningarnas bok* indikerar att Sjöblom ibland även fungerat som bokförmedlare, eller mellanhand, mellan kunder och förlag. Allt tyder i just detta exempel på att Sjöblom beställt hem ett bestämt verk för en kunds räkning. Det är intressant att notera att kunden har vänt sig till ett antikvariat för att få tag på

denna, relativt nya, bok. Bruket av antikvariaten som bokförmedlare har förändrats. Numera vänder sig allt färre till antikvariaten för att finna nyare böcker.

Antikvariats distanshandel – då och idag

Det fanns vid 1800-talets slut en utbredd kundgrupp i Sverige som var van vid distanshandel. Flera kunder ställde specifika krav på skick, betalning, leverans, transportsätt, pris och emballage; precis som välmedvetna e-handelskunder idag. Kundernas krav och formuleringar tyder på att de ofta var vana vid att köpa saker på distans.

Antikvariats distanshandel verkar ha varit av relativt betydande storlek om man utgår från brevsamlingen. Även om det inte går att säga särskilt mycket om dess storlek i förhållande till den direkta butikshandeln, så kan man konstatera att distanshandeln måste ha varit av stor betydelse för antikvariatsvärlden. Idag har många antikvariat övergått till en renodlad distanshandel över Internet och de flesta antikvariat med butik säljer böcker över Internet parallellt med den ordinarie verksamheten. Undersökningen visar dock att det är långt ifrån en ny företeelse. Det är intressant att konstatera vilken betydelse verksamheten utanför butiken, med förlagskontakt, annonsering, köp och försäljning av böcker på distans och brevlades affärsuppgörelser verkar ha haft redan under 1800-talets slut.

Antikvariatsbranschen var tidigt ute med postorderverksamhet. Jämfört med Sveriges äldsta postorderföretag, John Fröbergs, som startade år 1879, var antikvariaten väldigt moderna i sitt bruk av distanshandeln. Denna undersökning grundar sig på brev skrivna till stor del under 1890-talets tidigaste år, men gissningsvis har Sjöblom sysslat med postorderverksamhet långt tidigare, och han har knappast varit den enda eller den första bland sina kollegor att göra så. Som Lagerström skriver, så dröjde det in på 1900-talet innan postorderföretagen kunde bedriva någon verksamhet av större betydelse. Även om antikvariaten varit betydligt mindre än de flesta postorderföretag, så är det intressant att se hur de använt sig av de förändrade kommunikationsmöjligheterna och hur de anpassat sin verksamhet härefter.

För dagens antikvariat har betydelsen av internationella kunder blivit allt större, och redan på Sjöbloms tid förekom handel över Atlanten mellan antikvariat och privatpersoner. Även om det under denna emigrationens tid fanns ett mycket stort antal svenskar i USA som ofta sökte varor från hemlandet så är det anmärkningsvärt hur tidigt en så pass välutvecklad postorderhandel kunde äga rum. Trots att det inte rört sig om några extremt dyrbara volymer, så har svenskarna i USA kunnat handla hos Sjöblom utan att betala allt för mycket i portokostnader. Den stora avgiften förefaller ha

gått till tullavgifter. Återigen ser man en tydlig koppling till dagens antikvariat, som åtminstone när det gäller dyrbarare och internationellt efterfrågade böcker, i allt högre grad vänder sig till en internationell kundkrets.

De välfungerande kommunikationer som idag har underlättat e-handel med böcker betydligt, med e-post och ett utbrett telefon- och mobiltelefoninät fanns nästan inte på Sjöbloms tid. Större verksamheter, tidningar och myndigheter hade telefon, men för antikvariaten skulle det komma att dröja ett bra tag till. Trots detta kunde en välfungerande postorderverksamhet äga rum. Istället för telefonsamtal eller e-post använde sig kunder av brev. Flera brev innehåller förfrågningar på vinst och förlust, och kunden har då gissningsvis skickat brev till flera antikvariat med samma förfrågan. Enkelheten i att sköta förfrågningar per brev exemplifieras i undersökningen av ett brevkort med en förfrågan om att få köpa en lånad bok, avsänd från Lund.

Det är intressant att notera hur snabbt en distanshandel kunde avslutas på 1890-talet. I undersökningen ges ett exempel på hur endast några få dagar förflyter från det att kunden skickar sin beställning till Sjöblom och till det att kunden mottagit den beställda boken och Sjöblom mottagit betalningen. Man kan konstatera att det i det avseendet inte hänt särskilt mycket sedan 1890-talet. Med betalning via nätet kan affären naturligtvis avslutas snabbare idag, men skillnaden är försumbar. Den stora skillnaden ser vi i stället om vi jämför med hur situationen var under 1800-talets mitt, då det kunde ta månader eller upp till ett år innan en bok nådde sin destination. På några få decennier hade förutsättningarna för distanshandel förändrats på ett närmast revolutionerande sätt. Det handlade om en kommunikationsrevolution som ur antikvariatsens perspektiv sannolikt kan mäta sig med de senaste decenniernas IT-revolution i betydelse.

Antikvariatsens utgivning av kataloger växte under 1800-talets slut och blomstrade kring 1900-talets mitt. I en tid där det inte fanns några övergripande söksätt för att överblicka hela antikvariatsmarknaden var katalogerna av mycket stor vikt. Det är idag mycket lättare för en privatperson att söka bland antikvariatsens böcker, men under 1800-talet fick man helt lita till antikvariatsen och deras nätverk. Korrespondensen antikvariatsen emellan var därför ytterst betydelsefull. Katalogerna utgjorde den enda möjligheten, förutom brevlades förfrågningar, att utforska ett antikvariats bokbestånd på distans. Med utvecklandet av välfungerande antikvariatsidor på Internet har sökandet av böcker underlättats betydligt. Antikvariatsen har på några få decennier spridit sig från att vara en butik främst till för de närmast boende, till att locka kunder utanför landets gränser. Förutom att man på så sätt kan nå fler kunder, utsätts antikvariatsen idag också för en aldrig tidigare skådad konkurrens. Undersökningen visar dock att antikvariat på så olika orter som Lund och Stockholm kunde konkurrera med varandra redan för mer än 100 år sedan, detta tack vare just de tryckta katalogerna och en väl fungerande järnväg.

Man kan se många likheter mellan Sjöbloms verksamhet och dagens antikvariat. Sjöblom

har också haft mycket gemensamt med dagens e-bokhandelsjättar. Allt fler antikvariat breddar idag sin verksamhet; de bedriver caféverksamhet i sina lokaler, säljer vykort, mynt, ibland antikviteter och liknande. Men det vanligaste sättet att utvidga sin verksamhet är idag att man börjar sälja böcker över Internet. Andelen renodlade Internetantikvariat växer stadigt. Precis som för antikvariaten idag har postorderverksamheten troligtvis varit mycket betydelsefull för Sjöblom och hans kollegor, och den ordinarie bokhandeln började också bruka sig av den tidigt. Det utbredda nätverk mellan bokhandlare, förlag, antikvariat och privatpersoner som är förutsättningen för att distanshandel med böcker ska kunna äga rum, kan man lätt missta för att vara Internets förtjänst, men det har i själva verket idag funnits under tre århundraden.

En antikvariatsbokhandlares ekonomiska situation

En stor del av breven i korrespondensen utgörs av svar på kravbrev. Så gott som alla håller en vänskaplig ton, men att döma av deras antal är det många som har slarvat med betalningen. En anmärkningsvärt liten del av svarsbreven innehåller löften om en snar betalning. I de flesta fall lyfter brevskrivarna istället fram varför de inte kan betala just nu och de poängterar hellre deras vänskap och tidigare affärer med Sjöblom. Men de flesta verkar i varje fall planera att betala så småningom. I så gott som alla exemplen rör det sig om böcker som förefaller vara köpta i butik men som skulle betalas per efterkrav. Det är oklart i vilken omfattning Sjöblom sålt böcker på distans med betalning i efterskott. I vissa brev har sådan betalning efterfrågats, men i flera fall har Sjöblom tydligt noterat att böckerna har betalats redan innan de skickats. Detta gäller i synnerhet leveranserna till USA och andra långdistansförsändelser. Detta är annars en av farorna med distanshandel; att kunderna får varan med låter bli att betala fakturan.

Något av det mest anmärkningsvärda som framkommit i undersökningen av brevsamlingen är att Sjöblom i ganska stor omfattning förefaller ha lånat ut pengar. Detta verkar ha varit återkommande, och ett brev antyder att Sjöblom till och med har haft en standardiserad utlåningsränta, nämligen 6 %. Skulder för utebliven betalning av böcker kan sällan eller aldrig ha uppgått till sådana summor som nämns i vissa av kravbreven. Sjöblom har bland annat antecknat på ett svarsbrev på ett kravbrev att personen i fråga var skyldig honom 800 kronor, idag motsvarande nära 50 000 kronor. Ett annat exempel är ett brev från ”din vän Cecilia” som önskar låna 50 kronor. Tonen i brevet tyder på att det inte är första gången en sådan utlåning äger rum. I två brev antyds att Sjöblom är nära konkurs, och samma person som var skyldig 800 kronor uttrycker sin förvåning över att Sjöblom under de senaste åren blivit av med 50 – 60 000 kronor, motsvarande miljonbelopp

idag. Troligtvis har det rört sig om inofficiell utlåning, det är knappast så att Sjöblom vid sidan av sin antikvariatsverksamhet officiellt sett har bedrivit bank. Sjöblom vann någon gång under 1870- eller 1880-talen en större summa från ett danskt lotteri. Pengarna användes bland annat till att uppföra en stor villa på Svanegatan i Lund. Enligt senare källor⁹⁶ ska Sjöblom ha lånat ut för mycket pengar till för många personer, och sedan hamnat i en ekonomiskt helt ohållbar situation. Vid 1880-talets slut har han tvingats sälja sitt hus och flytta sin verksamhet. Dessa uppgifter stämmer väl överens med de som framkommer i korrespondensen, liksom med adressuppgifter från samtida adresskalendrar. Det man kan säga med säkerhet är att Sjöblom lånat ut pengar, även större summor, och att många varit dåliga på att betala tillbaka. Vissa brev antyder även att Sjöbloms ekonomi vid denna tid ska ha varit så dålig att han varit nära konkurs.

Bruket av antikvariaten

När man läser breven ur antikariatets korrespondens märker man lätt att en förändring av antikariatens roll i samhället har skett. Antikvariaten brukades flitigare och med större självklarhet av sina kunder då jämfört med idag. Man kunde i en annan utsträckning än idag vända sig till antikvariaten för införskaffande av läroböcker och dylikt. Församlingar och myndigheter vände sig i högre grad än idag till Sjöblom för att få tag på större partier böcker och likaså fanns det en starkare koppling mellan till exempel förlag och antikariat. Denna förändring kan till stor del bero på en minskad kunskap om antikvariaten och deras funktion. De flesta människor besöker nästan aldrig antikariat, och när de söker böcker gör de det med få undantag i den ordinarie bokhandeln eller via Internet. Allt detta trots att bokhandeln idag har en ytterst snäv uppfattning om vad som avses med ”nya böcker”, vilket gör att många, ofta efterfrågade titlar, snabbt blir ”out of print”⁹⁷ och måste sökas på andrahandsmarknaden. En allmän brist på ordning på många antikariat, som ofta lett till att besvikna kunder fått gå tomhänta från butiken, eftersom ”boken inte kan hittas för tillfället”, har gett en romantiserad men också alltför stereotyp bild av antikvariaten - att de drivs av slarviga och förvirrade bibliofiler snarare än kunniga och skickliga affärsmän. Denna bild saknar dock inte grund, och då många mer professionella antikvariatsbokhandlare handlar med smalare och mer specialiserade sortiment, använder sig idag allt färre kunder av antikvariaten för att hitta eftersökta böcker. Även om många antikariat har stora delar av sina sortiment tillgängliga för beställning över Internet, föredrar många kunder att köpa böckerna via tidigare nämnda Internetbokhandelsjättar. Detta kan bero på att antikvariska böcker kan variera i skick, att

⁹⁶ Ambrius, s. 26.

⁹⁷ I brist på bra svensk motsvarighet till denna term.

leveranstiden varierar kraftigt och att portokostnader tillkommer. Trots att antikariatens sortiment rymmer en betydligt större rikedom vad gäller upplagor, prisnivåer, bokbandstyper och så vidare, föredrar många bokköpare helt enkelt det trygga och beprövade alternativet och ratar därför antikariatens böcker. Under Sjöbloms tid verkar antikariatet ha haft ett betydligt mer framskjuten position när det gällde förskaffandet av böcker, nya som gamla.

Dagens antikariat försöker ofta skapa sig en position på bokmarknaden genom att specialisera sig och nischa sitt sortiment. Sjöblom hade en helt annan taktik. Han konkurrerade med den ordinarie bokhandeln genom att sälja både antikvariska och i princip förlagsnya böcker. Tidigare undersökningar har visat att han med all sannolikhet även sålt papper, pennor och andra skrivmaterial, precis som dagens ordinarie bokhandel⁹⁸. Utöver detta har han också sannolikt handlat med mynt, frimärken och bedrivit någon form av ”bankverksamhet”. Han har dessutom haft kommissionärer som bland annat sålt kartor åt honom och även köpt in böcker via ombud. Därtill kommer att han fungerat som en resurs för exempelvis lånebibliotek under uppbyggnad. Denna oerhörda bredd i verksamheten är på många sätt raka motsatsen till utvecklingen man ser hos dagens antikariat.

Det är svårt att dra några långtgående slutsatser om antikariatens kunder utifrån brevsamlingen, men Sjöbloms inköpskataloger och lånebibliotekets utlåningskataloger, som undersöktes i ”Spår efter J. A. Sjöblom” avslöjar desto mer: år 1895 utgjorde ungdomar, studenter och akademiker sammanlagt 72 % av dem som sålde böcker till Sjöblom och av dem som lånade böcker av Sjöblom (omkring år 1880) utgjordes merparten (51 %) av arbetare, medan ungdomar och studerande utgjorde 34 %. Det är svårt att utifrån breven sammanställa liknande statistik då de flesta avsändares namn saknar titlar. De titlar som är noterade vid vissa avsändares namn för de undersökta breven är följande:

- Lantbrukare
- Studerande II
- Kronofogde
- Fru
- Kyrkoherde II
- Konservator
- Skollärare
- Organist
- Antikvariatsbokhandlare II
- Hovrättsextraordinarie

⁹⁸ Se sida 31 i ”Spår efter J. A. Sjöblom”.

- Redaktör

Studenter och ungdomar, som sannolikt utgjort antikvariatets viktigaste kundgrupp skötte nog nästan alla sina affärer med antikvariatet på plats i Lund och är därför inte särskilt välrepresenterade i brevsamlingen. De två exempel från studenter som granskats utförligare i denna undersökning är både specialfall; den ena önskar köpa tillbaka en bok han sålt Sjöblom och den andre vill göra upp sin räkenskap med Sjöblom då han nu skall lämna studielivet. Man kan tänka sig att den andre studenten har haft åtskilliga affärer med Sjöblom med både köp och försäljningar av kurslitteratur och att han nu helt enkelt vill betala in differensen. Sjöblom framstår som något av en spindel i nätet för studielivet i Lund. Men Sjöblom är nog inte ett unikt exempel – antikvariaten var en självklar faktor för bokförvärv för både unga och gamla, något som idag har förändrats.

Ytterligare något som är värt att notera är att breven i lika hög grad är skrivna av kvinnor som av män. Breven visar att i en tid då män fortfarande i allmänhet var familjeförsörjare och ansiktet utåt, har kvinnor inte bara stått för en stor andel av bokbeställningarna, utan också varit beredda att starta egen lånebiblioteksverksamhet. Det är också kvinnor, i lika hög grad som män, som är skyldiga Sjöblom pengar.

SLUTSATS

En brevsamling av detta slag, som förefaller vara slumpvis bevarad och tillkommen under en längre tid, är ett mycket intressant undersökningsmaterial. Brevet ger en inblick i en affärsrörelse i Sverige vid 1800-talets slut och är ett bra exempel på hur ett litet och fragmentariskt material kan fungera nästan som en nyckel till en svunnen tid. De knappt 200 brev som ingår i brevsamlingen kan berätta inte bara om hur en viss antikvariatsbokhandlare i en liten ort under en begränsad tid bedrev sin verksamhet, utan även belysa bokhandelns funktion i stort i Sverige vid samma tid, antikariatens roll i samhället, människors ekonomiska situation, hur de förfinade kommunikationsmöjligheterna födde ett nytt handelssätt – distanshandeln – och hur en globaliserad marknad började ta form även för småföretag och konsumenter. Inte minst kan breven ge en inblick i det svenska samhället och i vanliga människors vardagsliv vid den aktuella tiden.

Undersökningen har tillfört ny information på en rad områden och har bland annat kunnat visa på följande:

- Detaljstudier som denna, om en mindre verksamhet, kan bidra med värdefull information om en hel bransch och i detta fall om ett område som inte tidigare utforskats i någon högre grad. Mikrohistoriska arbetsmetoder är effektiva när man arbetar med undersökningar av ett fragmentariskt material av detta slag. Brevet innehåller ofta information av annat slag än till exempel räkenskapsböcker, kvitton och liknande. Korrespondensen ger ofta betydligt mer nyanserad och kontextuell information. På så sätt har till exempel flera troliga slutsatser från den tidigare undersökningen om Sjöbloms antikvariat, ”Spår efter J. A. Sjöblom” kunnat bekräftas.
- Antikariatet under 1800-talets slut framstår på många områden som mycket moderna; de marknadsförde sig med annonsering och katalogutgivning och kunde nå kunder på stora geografiska avstånd. I nästan högre utsträckning än de flesta antikariat idag har Sjöblom lagerhållit förlagsnya böcker och har på så sätt tagit marknadsandelar av den ordinarie bokhandeln. Antikariatet har varit pålitliga bokförmedlare och på så sätt vunnit kundernas förtroende: Sjöblom har kunnat leverera en stor andel av de beställda böckerna. På vissa områden, till exempel skolböcker, har Sjöblom haft ett mycket väl sorterat lager. Sjöblom har också sålt böcker i parti och ibland fungerat som mellanhand mellan kunder och förlag.

- Antikvariatsens distanshandel har utvecklats långt innan Internets intåg; den har varit institutionaliserad sedan 1800-talets slut. Bokhandeln och antikvariaten var föregångare på distanshandelsområdet och deras distanshandel har utvecklats i stort sett parallellt med de stora postorderföretagen. Sjöblom hade kunder på många håll i Sverige och även i USA. Antikvariatskatalogerna spelade troligtvis en avgörande roll för att en förfinad postorderverksamhet skulle kunna utvecklas. Sjöblom utgav förmodligen kataloger över delar av sitt bokbestånd, till exempel över skolböcker.
- Marknaden och konsumenterna var vid denna tid (1880- och 90-talet) vana vid distanshandel och många kunder har specifika önskemål vad gäller skick, transportsätt, betalning, emballage m.m.
- Man ser flera likheter mellan vilka böcker som efterfrågades på antikvariaten under 1800-talets slut jämfört med antikvariat idag. Religiösa verk förefaller ha varit lättsålda, och många författare, bland annat de stora ryska författarna som är populära än idag, efterfrågades även då.
- Sjöblom verkar ha varit något av en "spindel i nätet" för andra bokhandlare och lånebibliotekarier i Skåne. Även låneböcker har troligtvis kunnat skickas med post, och man förefaller ha kunnat få låna och köpa samma böcker.
- Sjöblom har sannolikt lånat ut pengar och förmodligen har denna utlåning varit närmast förödande för Sjöbloms ekonomi.

Litteraturförteckning:

- Ambrius, Jonny: *Skånska Antikvariat*, Ambrius & Buckhorn, Malmö 1989.
- Ankarcrona, Anita: *Bud på Böcker. Bokauktioner i Stockholm 1780-1801*. Stockholm 1989.
- Björkman, Margareta: *Läsarnas nöje: Kommersiella lånebibliotek i Stockholm 1783-1809*. Uppsala 1992.
- Collin, August (utg.): *Adress-Kalender för Lunds Stad 1889*, Collin & Rietz, Lund 1889.
- Collin, August (utg.): *Adress-Kalender för Lunds Stad 1896*, August Collin, Lund 1896.
- Dahl, Sven: *Bokens Historia*. Forum, Stockholm 1961.
- Ginzburg, Carlo: *Spor: historie & historisk metode*. Museum Tusulanums forlag København 1999.
- Harbsmeier, Michael: "Mikrohistorie – et plaidoyer" från *Den Jyske Historiker* nr 85, Århus 1999.
- Holst, Poul: *Antikvarboghandel i Danmark 1640-1980*. Holstebro, 1980.
- Holmberg, J.C; *Berättelse om den ryktbara Tyska Adepten Basilius Valentin, och den af honom påfundne hemlighet at återhjelpa de Döde til Lif*, Stockholm 1790
- Kristensson, Folke: *Postorder*. AEF, Stockholm 1949.
- Lagerström, Sven H. G.: *Paket för miljoner*. Jonito, Borås 2006.
- Lengertz, William: *Min kulörta bok*. Lengertz, Malmö 1940.
- Lidman, Tommy (utg.): *Svenska Antikvariat*. Sällskapet Bokvännerna, Stockholm 1986.
- Nordiskt Lexikon för Bokväsen* Nyt Nordisk forlag, København 1951.
- Peterson, Bo: *Välja och Sälja*. Norstedts, Finland 2003.
- Rinman, Sven: *Studier i svensk Bokhandel*. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1951.
- Sandberg, Thorsten: "Brevet ska fram!" i *Populär Historia*, nr 12/2010.

Nätbaserade källor:

(Samtliga tillgängliga 2011-04-05)

www.adlibris.com

www.antikvariat.net

www.bokborsen.se

www.bokus.com

www.distanshandel.se

<http://libris.kb.se/>

www.ne.se

http://www.posten.se/c/op_v_historia_fordjupning

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart___33895.aspx

<http://theprg.files.wordpress.com/2009/04/micro-history-b-josh.pdf>

Böckerna i breven

Alla titeluppgifter kommer från Kungliga Bibliotekets katalog LIBRIS. Okursiverade titlar är sådana som i breven saknar detaljerade upplysningar och därför inte kan beläggas med säkerhet.

Ahlgren, Ernst (Victoria Benedictsson): *Pengar*. Fritze, Stockholm 1885.

Arndt, Johann: *Davids Psaltare (...)*. Utkom i många upplagor mellan år 1734 och 1871.

Dalin, A. F.: *Nytt fransyskt lexikon*. Utkom i flera upplagor mellan år 1841 och 1892.

====II====.: *Ordbok öfver svenska språket*. Utkom i flera upplagor mellan år 1850 och 1895.

Gezelius: *Bibelverk, det är på svenska all den heliga skrift*. Flera upplagor mellan 1711 och 1865.

Holmström, Leonard: *Kort lärokurs i naturlära*. Gleerups, Lund 1888.

Hoof: *Epistelpostilla*. Okänt arbete.

Howard, M.: *Nora*. Hedlund, Göteborg 1880.

Hubendich, L. A.: *Hvad skall man bli?*. Björcks förlag, Stockholm 1882.

Keyser, Johannes: *Organisk Kemi*. Utkom i två upplagor hos Norstedt, Stockholm 1866 och 1876.

Leutemann, H.: Zoologisk Atlas. Köpenhamn 1888.

Marlitt, E.: *Prinsessan från heden*. Bonnier, Lund 1875.

====II====: *Gullvifva*. Utkom i fyra upplagor mellan 1869 och 1894.

Nilsson, Sven: *Skandinavisk fauna*. Utkom i en mängd upplagor mellan år 1819 och 1860.

Rambach, J. J.: *Härliga Betracktelser (...)*. Tryckt hos Bäckström, Stockholm 1743.

Rambach, J. J.: Härliga Betracktelser (...). Utkom i en mängd upplagor mellan 1743 och 1893.

Reclam, C.: *Menniskokroppen, dess byggnad och lif*. Bonniers, Stockholm 1884.

Rinck, H. W.: *Den sista tidens tecken och Kristi återkomst*. Gleerup, Lund 1867.

Roos, M. F.: *Skrifter*. Utkom i en mängd upplagor kring sekelskiftet 18/1900.

Rydberg, V.: *Romerska dagar*. Utkom i flera upplagor mellan 1876 och 1892.

====II====: *Medeltidens magi*. Utkom i tre upplagor mellan år 1865 och 1896.

Samarow, Gr [?]: *Kejsar Peter*. Okänd titel.

Schobert, H.: *Ett gatans barn*. Geber, Stockholm 1887.

Schwartz, M. S. Utgav ett stort antal romaner, de flesta kring 1800-talets slut.

Starke, C.: *Synopsis bibliothecae exegeticæ (...)*. Utkom i en stor mängd upplagor under 17- och 1800-talen.

Steinmetz, T.: *Marci evangelium*. Utkom i Hudiksvall 1873.

Stinde, J.: *Fru Wilhelmina*. Fahlcrantz & Co, Stockholm 1886.

Strindberg, S.: *Die beichte eines Thoren*. Bibliographisches Bureau, Berlin 1893.

Stålberg, V.: *Gustaf III och hans omgivning*. Maas, Stockholm 1859.

Sundevall, C. J.: Zoologisk Atlas. Utkom i flera upplagor mellan 1843 och 1863.

Tolstoj, L.: *Anna Karenina.* Bonnier, Stockholm 1885.

==II==: *Lif och död.* Bonnier, Stockholm 1887.

==II==: *Barndoms- och ynglingsår.* Bonniers, Stockholm 18[xx].

==II==: *Kosackerna.* Billes, Stockholm 1886.

Torsell, J. V.: *Capitola eller purpurhanden.* Swedish Publishing Co, Chicago 1888.

Turgjnev, I. S.: *Susanna Ivanovna.* Norstedt, Stockholm 1872.

Wieselgren, P.: *Smålands beskrifning.* Tre upplagor mellan 1844 och 1847.

Ålund, O. W.: *Uppfinningarnas bok.* Utkom i två upplagor mellan 1873 och 1878.